

Socijalna konstrukcija kolektivnog prisjećanja na Domovinski rat: analiza proslave Dana dubrovačkih branitelja u Dubrovniku

---

Zekić, Andrea

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:350021>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-10**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Andrea Zekić

**SOCIJALNA KONTRUKCIJA KOLEKTIVNOG PRISJEĆANJA
NA DOMOVINSKI RAT: ANALIZA PROSLAVE DANA
DUBROVAČKIH BRANITELJA U DUBROVNIKU**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Kruno Kardov

Zagreb, rujan 2019.

SAŽETAK

Rad analizira načine i aktere koji utječu na konstrukciju kolektivnog prisjećanja na Domovinski rat kod socijalnih aktera koji su radom i/ili interesom vezani uz proslavu Dana dubrovačkih branitelja te prisutnost prijevora u memorijalizacijskim praksama pojedinaca. Cilj rada je utvrditi kako akteri koji su interesno i/ili radom povezani sa proslavom konstruiraju prisjećanje na Domovinski rat i što uzrokuje prijevore u pojedinačnim memorijalizacijskim praksama.

Rad se oslanja na znanstvene radove sociologa koji definiraju kolektivna sjećanja kao dinamičke i promjenjive strukture značenja o prošlosti za koje se pojavljuje interes zbog potrebe u sadašnjosti, odnosno kao odgovor na društvene i političke faktore (Benčić, 2015). Kolektivno prisjećanje je kolektivno jedino ako je institucionalizirano (Beim, 2007) te su okviri prisjećanja često determinirani pogledima vladajuće skupine koja ima primat nad prezentacijom i tumačenjem materijala iz prošlosti, stoga se velika pažnja usmjerava na proučavanje manipulacije sjećanjem od strane elita (Sivan i Winter, 1999).

Korištena metoda u istraživanju u sklopu rada bila je metoda polustrukturiranih intervjua provedenih sa 10 ispitanika. Cilj je bio utvrditi ključne faktore i aktere konstrukcije prisjećanja, potom utvrditi stupanj vjerodostojnosti same proslave, odnosno postoji li određeni stupanj nesuglasnosti između originalne ideje proslave i političke interpretacije iste u sadašnjosti u doživljaju pojedinaca te postojanje mogućnosti da je proslava postala stvar navike u ulozu sredstva za održavanje društvenog sjećanja.

KLJUČNE RIJEČI: kolektivno prisjećanje, individualno prisjećanje, Domovinski rat, proslava Dana dubrovačkih branitelja

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Teorijski okvir	5
2.1. Pojam i sociološki značaj koncepta "kolektivnog prisjećanja"	5
2.2. Kolektivna trauma i sjećanje na ratove.....	11
2.3. Političke zajednice (nacije) i politički primat pri analizi diskursa.....	14
2.4. Društvene manifestacije kolektivnog prisjećanja	17
3. Dubrovnik i proslava Dana dubrovačkih branitelja.....	19
4. Empirijsko istraživanje.....	22
4.1. Modeli analize kolektivnog prisjećanja.....	22
4.2. Ciljevi i svrha istraživanja.....	23
4.3. Postupak provedbe istraživanja.....	24
4.4. Kvalitativno istraživanje i uzorak.....	24
4.5. Protokol intervjua.....	25
5. Rezultati istraživanja.....	27
5.1. Svrha proslave Dana dubrovačkih branitelja.....	27
5.2. Uloga sudionika u proslavi Dana dubrovačkih branitelja.....	33
5.3. Posjećenost proslave i dominantni diskurs u programu proslave.....	36
5.4. Diskurs prisjećanja na rat i kolektivna trauma.....	40
5.5. Komunikacija državnog i lokalnog vrha sa braniteljima.....	43
6. Rasprava.....	47
6.1. Svrha proslave Dana dubrovačkih branitelja.....	48
6.2. Kulturna trauma poslije rata i društvene vrijednosti.....	50
6.3. Socijalni kontekst prisjećanja i primat pri analizi diskursa prisjećanja.....	51
7. Zaključak.....	52
8. Popis korištene literature.....	54

1. Uvod

Tema ovoga rada je analiza ključnih faktora i mehanizama koji su glavni čimbenici pri konstrukciji kolektivnog prisjećanja na Domovinski rat. U ovom radu navedeni koncept analizirat će se na primjeru proslave Dana dubrovačkih branitelja koja se održava u Dubrovniku 6. prosinca. Rad se sastoji od teorijsko – konceptualnog dijela te kvalitativnog istraživanja.

Teorijski dio rada se oslanja na prikaz najvažnijih autora koji su se bavili analizom koncepta kolektivnog prisjećanja i njihovih teorija te objašnjenjem samog koncepta kolektivnog prisjećanja i mehanizama koji ga konstruiraju i pokreću. Obraditi će se teorije kolektivnog prisjećanja od Mauricea Halbwachsa i njegove teorije o kolektivnom prisjećanju kao društvenoj konstrukciji i selektivnom usvajanju prošlosti iz sadašnje perspektive, preko Jeffreya Olicka i njegove teorije o kolektivnom prisjećanju kao filteru za razumijevanje sadašnjosti, Connertona i njegove analize kolektivnog prisjećanja kao kulturološkog fenomena, odnosno nasljeđa kulturne tradicije te Nore i njegove teorije “utjelovljenja sjećanja”. Obradit će se i teorija Sivana i Wintera o kolektivnog prisjećanju i samom činu kolektivnog prisjećanja kojim sjećanje pojedinaca prelazi iz domene sjećanja na osobnoj u domenu javnog prisjećanja.

U radu će se obraditi i tri fenomena usko povezana sa konceptom kolektivnog prisjećanja. Prvi fenomen koji će se obraditi je fenomen “kolektivne traume”, odnosno utjecaj traumatičnih događaja koji ostavljaju najviše tragova u sjećanju pojedinaca i kolektiva te su najlakše iskoristivi za naknadnu konstrukciju željenog identiteta zajednica, pri čemu će se staviti fokus na teoriju Jeffreya Alexandera i njegov pojam „kulturne traume“. Drugi fenomen koji će se obraditi je fenomen “manipulativne proizvodnje kolektivnog prisjećanja”, odnosno analizu posjedovanja primata nad konstrukcijom kolektivnog prisjećanja pri čemu dominantnu ulogu imaju političke elite u određenim političkim zajednicama. Naposljetku, obraditi će se i fenomen “socijalnih dimenzija mnemoničkih zajednica”, kako ih naziva Zerubavel, odnosno fenomen društvenih manifestacija u kojima je narativ kolektivnog prisjećanja povezan sa selektiranim povijesnim

dogadanjima te narativom sadašnjosti. Jedan od oblika navedenih manifestacija je i komemoracija u koju spada i komemoracija Dana dubrovačkih branitelja koja je predmet analize ovoga rada. U radu će se pružiti i uvid u dosadašnja istraživanja provedena na temu konstrukcije kolektivnog prisjećanja na Domovinski rat.

U empirijskom dijelu rada prikazat će se provedeno kvalitativno istraživanje sa sudionicima koji su interesno i/ili radno povezani sa proslavom Dana dubrovačkih branitelja. Kroz provedene polustrukturirane intervjuje pokušalo se odgovoriti na pitanje postojećih mehanizma koji utječu na konstrukciju kolektivnog prisjećanja kod pojedinaca na Domovinski rat u Dubrovniku, pitanje potencijalne političke manipulacije kolektivnim prisjećanjem, odnosno potencijalnog posjedovanja primata nad interpretacijom kolektivnog prisjećanja i pitanje položaja hrvatskih branitelja i braniteljskih udruga te njihova odnosa sa lokalnim i državnim političkim vrhom. Cilj istraživanja bio je ispitati i pokušati odgovoriti na dva temeljna istraživačka pitanja: 1. Koji su dominantni socijalni faktori i akteri koji utječu na konstrukciju kolektivnog prisjećanja na Domovinski rat kod aktera koji su djelovanjem i/ili radom povezani sa proslavom Dana dubrovačkih branitelja u Dubrovniku? 2. Jeli proslava Dana dubrovačkih branitelja stvar navike u ulozi sredstva za održavanje društvenog sjećanja prema mišljenju aktera koji su djelovanjem i/ili radom povezani sa samom proslavom. U ovom radu biti će prikazani odgovori sudionika i njihova mišljenja i stajališta o navedenome.

2. Teorijski okvir

2.1. Pojam i sociološki značaj koncepta “kolektivnog prisjećanja”

Kolektivno prisjećanje je interdisciplinarni koncept prisutan u mnogim znanostima osim sociologije, kao što su politologija, antropologija, povijest, psihologija, etnologija itd. Generalno govoreći, na kolektivno prisjećanje gleda se kao na promjenjivu strukturu koja u sebi sadrži elemente prošlosti i za kojom se javlja potreba u sadašnjosti jer sadrži primjenjiv odgovor na društvene i političke faktore u sadašnjosti. Kolektivna prisjećanja konstruiraju se na različitim društvenim razinama. Te razine su hijerarhijski određene – na različite načine se kolektivna prisjećanja pojavljuju i inkorporiraju u različite društvene razine, pri čemu u većini slučajeva politički primat nad tumačenjem kolektivnih prisjećanja imaju političke elite, što može dovesti do manipulacija kolektivnim prisjećanjima i njihovom krivom prezentacijom u društvenim sferama. Među najvažnijim temama u studijama kolektivnog prisjećanja su političke i kulturne dimenzije rata i ratnih komemoracija jer upravo traumatična događanja ostavljaju najdublje tragove u sjećanjima pojedinaca i nacija (Benčić, 2016).

Koncept kolektivnog prisjećanja, iako spominjan i ranije, počeo se sustavno razvijati u humanističkim znanostima u prošlom stoljeću. Iako je o kolektivnim prisjećanjima pisao i Durkheim, za određivanje pojma kolektivnog prisjećanja zaslužan je francuski sociolog i filozof, ujedno i njegov učenik, Maurice Halbwachs koji ih je označio kao samostalni koncept i definirao kao društvenu konstrukciju te kao selektivno usvajanje prošlosti iz sadašnje perspektive, čime je bitno utjecao na mnoge druge teoretičare koncepta kolektivnog prisjećanja (Benčić, 2016). Unatoč tome što su Durkheim i Halbwachs nakon objavljivanja svojih teorija bili kritizirani zbog organicizma koji zanemaruje različitosti i konflikte, njihovi temelji otvorili su put daljnjem proučavanju i razvijanju koncepta kolektivnog prisjećanja. Halbwachs ističe kako je svako kolektivno prisjećanje određeno prostornim i društvenim okvirom – sve rutine iz prošlosti zahtijevaju neki oblik kolektivnog automatizma kako bi pridobile značenje u sadašnjosti, stoga se kolektivno

prisjećanje održava preko društvenih skupina koje ga ujedno i kreiraju te prenose (Olick, 1999 prema: Halbwachs, 1925). Sva kolektivna prisjećanja se u konačnici manifestiraju u individualnim sjećanjima – pojedinci su ti koji se prisjećaju, ali unutar društvenih okvira kojima pripadaju i unutar kojih se prisjećaju. U društvima prisjećanje nastaje, preko društava se i prenosi, stoga sva individualna prisjećanja imaju društveni okvir, kako ih Halbwachs naziva „*social frameworks*“. Prisjećanje je oblikovano socijalnim okvirima i identitetom – oblici prisjećanja različiti su u različitim društvenim okvirima, primjerice, obiteljsko okruženje, poslovno okruženje, obrazovni sustav, religijska zajednica itd. Pojedinci kao individue sudjeluju u kolektivnom prisjećanju te istovremeno, koliko individualnim prisjećanjem utječu na modifikaciju kolektivnog prisjećanja zajednice, toliko i sama prezentacija kolektivnog prisjećanja utječe na modifikaciju njih samih (Olick, 1999 prema: Halbwachs, 1925). Olick (1999) ističe kako u svojoj teoriji Halbwachs (1925) istaknutu ulogu daje sjećanjima kao društvenim konstrukcijama, odnosno reprezentacijama sjećanja „*sui generis*“, što je ujedno i najautentičniji utjecaj Durkheimove teorije. Halbwachs (1925) navodi kako sjećanja nisu skladišta svih prošlih iskustava – tijekom vremena ona postaju generalizirane „slike“, odnosno „*imagos*“ kako ih Halbwachs (1925) izvorno naziva, i kao takve zahtijevaju odgovarajući socijalni kontekst da bi se očuvale. Sjećanja, u prethodno spomenutom smislu, su podjednako produkti javno dostupnih narativa koji utječu na njihovo oblikovanje, koliko i individualne interpretacije, dakle, sjećanja, odnosno „*imagos*“ su kolektivna reprezentacija „*sui generis*“ – sjećanja su jedinstvena za društveni okvir i zajednice koje su ga utemeljile. Društveni okvir kolektivnog prisjećanja prvi je sociološki značaj fenomena kolektivnog prisjećanja. Važan sociološki aspekt kolektivnog prisjećanja je i njegova uloga kao filtera za razumijevanje sadašnjosti – kolektivno prisjećanje aktivan je proces stvaranja smisla tijekom vremena i navedeno Olick (1999) navodi kao ključnu distinkciju socijalnog fenomena kolektivnog prisjećanja. Navedena distinkcija pridaje kolektivnom prisjećanju iznimno važnu ulogu u modernim društvima i njihovim politikama te u izgradnji identiteta zajednica i društava.

Najpoznatiji zastupnici teorije „opredmećenih“ kulturnih prisjećanja su britanski socijalni antropolog Paul Connerton i francuski povjesničar Pierre Nora. U svojoj knjizi

Connerton (1989) usko povezuje individualna i društvena (kolektivna) sjećanja. Connerton (1989) koristi naziv „*social memory*“ – sjećanje cjelokupnog društva, odnosno društveno sjećanje. Povijesna rekonstrukcija određenih događanja nije ovisna o društvenom sjećanju, čak i kada društveno sjećanje o nekom događaju postoji, povijesna rekonstrukcija istoga je nužna (Connerton, 1989). Povijesna rekonstrukcija i društveno sjećanje dva su međusobno povezana koncepta, iako povijesna rekonstrukcija događanja, kao što je već spomenuto, nije ovisna o društvenom sjećanju, ali ona bitno utječe na oblikovanje sjećanja društvenih grupa. Prema Connertonu (1989) sjećanje je društvena kategorija stoga, da bi se održala društvena sjećanja unutar zajednice, potrebno je ostvariti mehanizme prenošenja društvenoga sjećanja na sljedeće generacije. Iz tog razloga najveću važnost pridaje ritualima i komemoracijama. Spomenutim praksama prenosi se društveno sjećanje, povijest, znanje i tradicija određene zajednice što nam omogućuje sagledavanje prošlih događaja iz prizme sadašnjosti. Unatoč tome što je sjećanje po sebi individualni proces, sjećanju se više prilazi kao kulturnoj nego individualnoj aktivnosti te se teži prikazu sjećanja kao nasljeđa kulturne tradicije (Connerton, 1989). Komemorativne prakse i svečanosti su performativni izražaji društvenoga sjećanja, to su prakse koje se održavaju u određeno vrijeme u određenim uvjetima na određenome fizičkome mjestu te su prožete navikama i normama, primjerice, držanje tijela u određenim situacijama komemoracije (ustajanje, klanjanje, gestikulacije i sl.) i samim držanjem tijela i sudjelovanjem u komemoraciji ili nekoj drugoj svečanosti, pojedinac izražava svoje mjesto u hijerarhijskoj strukturi. Connerton (1989) kao primjer komemoracijske ceremonije navodi naciste i njihovo slavlje datuma 30.1. kada je 1933. Hitler došao na vlast i svake sljedeće godine na taj datum održavala bi se ceremonija tome u čast koja bi završavala prenošenjem putem radija izvještaja o stanju u državi, dok bi osamnaestogodišnjaci iz Hitlerove mladeži demonstrirali kvalitete potrebne za vodstvo i sudjelovanje u organizaciji i svoju lojalnost stranci. Također, Hitlerov rođendan se slavio svakog 20.4. paradom od Wehrmachta kroz Brandenburgska vrata (Connerton, 1989). Connerton navodi još nekoliko primjera nacionalnih komemoracija, međutim, kao veoma bitan segment rituala i komemorativnih svečanosti ističe „mitizaciju“ – navodi sljedeće: „*The myth teaches that history is not a play of contingent forces.*“ (Connerton, 1989: 42). Dakle, prema Connertonu (1989) mitovi uvelike utječu na transformaciju

povijesnih događanja. Transformativna moć mitova dovodi ovakva događanja u ritualne aktivnosti koje su dio šireg fenomena, pri čemu ritualna događanja podrazumijevaju ekspresivne, formalizirane činove, koji su uobičajeno stilizirani, stereotipizirani, ponavljajući i dubinski utemeljeni te nisu predmet varijacija – održavaju se na specijaliziranim mjestima u fiksnom vremenu. Ritualna događanja imaju moć davanja značenja različitim događanjima ili objektima na koje se odnose te moć davanja značenja životima pojedincima koji ih izvode ili sudjeluju u njima (Connerton, 1989). Connerton (1989) ističe kako su ritualna događanja karakteristična za religije i politiku te značajno utječu na oblikovanje kolektivnog društvenog sjećanja – oni su simboličke ekspresije pri kojima određena grupa dijeli zajedničke vrijednosti i utemeljuju društvenu stabilnost zajednice i ravnotežu. Unatoč činjenici da su pojedinci ti koji se sjećaju, često se proces prisjećanja odvija zajednički u različitim situacijama te je sam čin prisjećanja društveno uvjetovan i selektiran. Zajednice pružaju pojedincima potrebne sadržaje za rekonstrukciju prisjećanja određenih događanja, time posredno uzrokuju stavljanje određenih događanja u fokus i zaboravljanje drugih. Serviranjem točno određenog diskursa prisjećanja od strane zajednice kod pojedinca može proizvesti prisjećanje na određene događaje koje zapravo nikada nije ni postojalo. Upravo iz tog razloga Nora (1996) ističe kako je kolektivno prisjećanje ranjivo te podložno promjenama – kako bi se utvrdilo postojanje određenog društvenog sjećanja, potrebno je identificirati i preispitati selektivne procese koji su doveli do konstrukcije navedenoga. Društveno sjećanje je važno samo onoj društvenoj skupini koja ga konstruira i koristi, dok povijest i povijesne činjenice pripadaju cjelokupnoj ljudskoj civilizaciji. Stoga je bitno uzeti u obzir da postoji onoliko društvenih sjećanja koliko i društvenih skupina. Nora (1996) koristi naziv “mjesto sjećanja”, odnosno utjelovljenja sjećanja – prakse, komemoracije, fotografije, zapise te ističe razlikovanje između pamćenja do kojih pojedinci dolaze u svojim svakodnevnim interakcijama između različitih društvenih skupina od opredmećenog, kulturološkog, institucionaliziranog pamćenja.

Kolektivno prisjećanje ima bitnu sociološku ulogu i u političkoj sferi društava te je samim time podložno manipulativnom prikazu i utjecaju zajednica kojima pripada. Različiti režimi traže načine kako bi prikazali ostatke svojih prethodnika kroz prizmu

kolektivne pravde ili politike žaljenja ili kako bi opravdali svoj dolazak na vlast (Olick, 1999). Prisjećanje pojedinaca uokvireno je socijalnim okvirom prisjećanja te identitetom skupine kojoj pojedinac pripada – stavljanjem određenog diskursa prisjećanja u fokus može uzrokovati kreiranje prisjećanja kod pojedinaca koje to prisjećanje zapravo nisu nikada ni iskusili (Olick, 1999). Razlikovanje između individualnog i kolektivnog prisjećanja prema Olicku (1999) ponajprije proizlazi iz područja proučavanja – individualno prisjećanje je podložno psihologijskoj analizi, uključuje neurološke i kognitivne faktore, ali zanemaruje druge čimbenike konstrukcije individualnog prisjećanja osim moždanih procesa te načine na koji su konstruirana kognitivna i neurološka zbivanja pod utjecajem socijalnih procesa. Kolektivno prisjećanje pak naglašava socijalne i kulturne aspekte te njihov utjecaj na kolektivno i individualno prisjećanje, ali zanemaruje načine na koji se ova prisjećanja konstruiraju u psihološkoj domeni (Olick, 1999). Individualno sjećanje nastaje na temelju različitih memoriranih dijelova u različitim dijelovima mozga, pri čemu obitelj ima primarnu ulogu u prenošenju određenih naracija kolektivne prošlosti. Olick (1999) razlikuje dva pojma: „prikupljena sjećanja” (*“collected memory”*) i „kolektivna sjećanja” (*“collective memory”*). Prikupljena sjećanja bazirana su na sjećanju pojedinaca – unatoč činjenici da društveni okvir oblikuje sjećanje pojedinaca, ipak su samo pojedinci ti koji se sjećaju stoga se mogu interpretirati samo ona javna događanja koja mogu izmamiti reakciju kod pojedinaca. S obzirom da ljudi ne pamte svaki detalj određenog događanja, ne mogu se ni prisjećati svakog detalja, stoga određeni socijalni faktori u njihovoj okolini utječu na stupanj pamćenja događanja u istom vremenskom okviru (Olick, 1999). Olick (1999) ističe i da „prikupljeno sjećanje“ ne počinje nužno postojati pretpostavkom postojanja kolektiva koji već posjeduje „kolektivno sjećanje“, iako je u većini slučajeva tako. Kao primjer navodi Zapadnu Njemačku 70 – ih godina prošloga stoljeća i vanjsku politiku Zapadne Njemačke kojoj je u to doba glavna motivacija i cilj bilo zaštititi sudbinu njemačkog naroda u uvjetima podjele na Zapadnu i Istočnu Njemačku. No umjesto uzimanja njemačkog identiteta kao danog na temelju njemačke nacionalističke ideologije, vlada na čelu sa kancelarom Willyjem Brandtom je provela istraživanje kako bi ispitali subjektivni osjećaj pripadanju nacionalnog identiteta. Rezultat je pokazao da njemački nacionalni identitet nije dan i uzet „zdravo za gotovo“, već je produkt kolektivne volje.

Dakle, unatoč tome što nije postojala društvena skupina koja se deklarira drugačije od dominantne njemačke nacionalne skupine, postojalo je „prikupljeno sjećanje“ među pojedincima o pripadnosti nekom drugom nacionalnom identitetu što je u konačnici rezultiralo podjele unutar dominantnog njemačkog nacionalnog identiteta. Individualan pristup konceptu sjećanja posjeduje veliki potencijal za proizvodnju uvida u to kakvo će kolektivno sjećanje proizaći – pri tome veliku ulogu ima kognitivna psihologija koja objašnjava ponašanje pojedinaca (Olick, 1999). S druge strane, kolektivno sjećanje nudi niz utemeljenih argumenata koji demonstriraju neadekvatnost psihologijskog pristupa. Najvažniji argument je taj da društveni okvir daje smisao individualnom, prikupljenom sjećanju. Tek u društvenom kontekstu, unutar određenog društvenog okvira, prikupljeno sjećanje može postati kolektivno. Društveni okvir pruža i društvene institucije unutar kojih se određeni događaji vrednuju te nameću događaje kojih se treba sjećati te stimuliraju sjećanje na načine koji nemaju veze sa individualnim neurološkim procesima pamćenja. Bez postojanja adekvatnog kolektivnog prisjećanja društva ne bi bila u mogućnosti objasniti podrijetlo i značaj same tradicije, mitova, komemoracija, rituala i sl (Olick, 1999). Kao najistaknutiji primjer prirode kolektivnog pamćenja Olick (1999) navodi jezik koji je primjer nad – individualnog fenomena. Pojedinci pamte jezikom – kodiraju svoja iskustva u jezični sistem, prenose ih i prisjećaju ih se. Na društvenoj razini, jezik i drugi oblici prenošenja kolektivnog pamćenja u modernom društvu postali su uvelike ovisni o svojim „prenositeljima“, pri čemu u današnje doba najveću ulogu imaju mas mediji stvarajući komercijalna društva (Olick, 1999).

Kolektivno prisjećanje prema definiciji Sivana i Wintera (2009) je čin javnog prisjećanja i prikupljanja individualnih sjećanja pojedinaca te ujedinjavanje tih sjećanja u cjelinu. Činom javnog prisjećanja sjećanje pojedinaca prelazi iz domene sjećanja na osobnoj u domenu javnog prisjećanja – Sivan i Winter (2009) također tvrde, po uzoru na Halbwachsovu teoriju, da je sjećanje društveno uvjetovano. Oni u svojoj teoriji također povlače izričitu granicu razlikovanja povijesnih događanja i kolektivnog prisjećanja – unatoč činjenici da povjesničari pomažu pri organizaciji pojedinih događanja, komemoracija, izložbi u muzejima i slično, kolektivno prisjećanje nije ono što povjesničari tvrde o tom prošlom događanju, dakle, kolektivno prisjećanje nije povijesno

prisjećanje unatoč tome što se navedena dva pojma isprepliću (Sivan et Winter, 2009). Povijesna događanja su ustanovljena nizom profesionalnih metoda te su bitna samo onim skupinama koje se njima bave, dok kolektivno prisjećanje samo po sebi prelazi granice profesionalnih okvira – upravo ratna događanja i javno prisjećanje na rat najbolje predočavaju navedeno (Sivan et Winter, 2009). Sivan i Winter (2009) navode kako su mnogi pojedinci pogođeni ratnim zbivanjima doživjeli različite traume te ističu kako je koncept ratne traume sam po sebi masovno iskustvo proizašlo iz ratnih zbivanja. Kolektivno prisjećanje na rat održava se raznim ceremonijama, ritualima, filmovima, tekstovima, izložbama itd. te se manifestira u društvenim sferama. Distinkciju koju Sivan i Winter (2009) navode kao bitnu je distinkcija između pojedinca sa privatnim sjećanjima (*homo psychologicus*) i pojedinca čije je prisjećanje društveno uvjetovano (*homo sociologicus*) te kao ključni uvjet razlikovanja ova dva pojma, odnosno ključni faktor, navode akciju, odnosno čin djelovanja – *homo actans*.

U sociološkoj literaturi prisutna je distinkcija između pojmova “kolektivno sjećanje/pamćenje” (*memory*) i “kolektivno prisjećanje” (*remembering*) – pojam “kolektivno prisjećanje” ima za svrhu naglasiti karakter kolektivnog prisjećanja kao društvenog procesa prisjećanja od strane fragmentirane publike “odozdo” koja aktivno tumači dostupne naracije prošlosti, a ne poima kolektivno prisjećanje kao gotovi proizvod (Vučković Juroš 2010 prema: Middleton i Edwards, 1990; Wertsch, 2002). Također stavlja naglasak na reinterpretaciju prisjećanja i to je pojam koji ću i upotrebljavati u ovom radu.

2.2. Kolektivna trauma i sjećanje na ratove

Teorija kulturne traume Jeffreya Alexandera ima izrazito bitnu ulogu kada govorimo o kolektivnom i osobnom prisjećanju na ratna događanja te konstrukciju kolektivnih identiteta. Alexander (2003) navodi kako je kulturna trauma prvenstveno empirijski koncept društveno konstruiran (kao i sam pojam „traume”) koji dovodi do nastanka novih odnosa između postojećih koncepata i događanja, odnosno, dovodi u vezu prošla

traumatična iskustva sa kolektivnim identitetima skupine poslije traume. Alexander (2003) ističe kako događaji sami po sebi ne uzrokuju traumu već je ona društveno posredovana te navodi kako trauma može biti stvorena u realnom, tekućem vremenu, prateći događaje kako nastaju, međutim, trauma može nastati i prije nego se određeni događaj dogodi ili pak naknadno, stoga, trauma može biti stvarna direktna ili indirektna posljedica određenog događanja, ali može biti i fiktivna, odnosno umišljena na temelju postojanja fenomena za kojeg se vjeruje da negativno utječe na određenu skupinu.

Ljudska bića u svojim zajednicama teže održavanju harmonije, osjećaja sigurnosti i mira na svim razinama od individualne do nacionalne razine. U većini slučajeva ugrožavanje navedenih koncepata dovodi do stvaranja traume. Kulturna trauma događa se kada je skupina ljudi prošla kroz teške, traumatične trenutke i posjeduje intenzivan osjećaj da je cjelokupni kolektiv bio podvrgnut užasavajućem događaju koji ostavlja urezan trag na cjelokupnom sjećanju i svijesti zajednice, te pridonosi razvitku kolektivne solidarnosti, dijeljenja iste patnje te konstrukciji zajedničkog osjećaja „mi” (Alexander, 2003).

Alexander (2003) ističe kako je najbitnija komponenta društvene skupine, odnosno srž njenog identiteta, njena kulturološka pozadina, fundamentalna točka, stoga da bi se pojedini poremećaji u socijalnim procesima okarakterizirali kao kulturna trauma potrebno je da socijalne krize postanu kulturne, odnosno da se ugrozi kulturološka pozadina određene društvene skupine. Ugroženost temeljnih osjećaja kolektiva i komponenti koje definiraju bitak određene društvene zajednice, kao što su povijest, jezik, vjera i sl. među pojedincima kolektiva izazivaju osjećaje kolektivne ugroženosti, šoka i boli. Do takvog ugrožavanja najčešće dolazi kada je identitet određene skupine podvrgnut teroru i pokušajima istrebljenja od strane druge, suprotstavljene društvene skupine ili više njih. Konstrukciju kolektivne traume, odnosno „proces traume“, Alexander (2003) određuje kao jaz između događanja i reprezentacije te navodi kako kolektivni ne donose odluke već pojedini akteri. Akteri koji su dio kolektiva prenose simboličke reprezentacije društvenih događanja, bila ona tekuća, buduća ili prošla te ih kolektivi dalje šire kao članovi društvene skupine. Navedene reprezentacije Alexander (2003) vidi kao zahtjeve („*claims*“) za oblikovanjem društvene realnosti, njenih uzroka i odgovornosti koje društvena realnost sa sobom nosi. Dakle, kulturna konstrukcija traume počinje sa

zahtjevima za fundamentalnim oštećenjima, nepravdama i ugrožavanjima temeljnih i svetih vrijednosti te zahtjevom za emocionalnom, institucionalnom i simboličkom obnovom i rekonstrukcijom.

Jednako kao što društvene skupine prepoznaju vlastitu traumu, često se događa da su prema traumama drugih društvenih skupina negirajuće i isključive, odnosno da odbijaju prepoznati traume drugih ili projiciraju odgovornosti za svoje traume na druge društvene skupine, stoga, sociološki koncept kulturne traume uključuje i društvenu odgovornost određenih skupina, ali i političko djelovanje (Alexander, 2003). Čak i u realnostima kada su priroda boli jedne društvene skupine i odgovornost druge društvene skupine jasne, ostaje u zraku pitanje povezanosti društvene skupine koja je bila terorizirana i širih pojedinaca – Alexander (2003) navodi kako u početku procesa kulturne traume većina članova društvene skupine vidi malu povezanosti između sebe i traumatizirane skupine. Jedino ako se na odgovarajući način prikaže traumatično iskustvo, kroz prikaz ugroženosti fundamentalnih vrijednosti određene društvene skupine, tek tada će i šira javnost moć osjetiti povezanost i solidarnost sa traumatiziranom skupinom (Alexander, 2003).

Sivan i Winter (2009) su također pisali o kolektivnoj traumi. Oni ovaj fenomen definiraju kao odgođeno prisjećanje koje karakterizira iznenadno vraćanje u svijest pojedinca, neovisno o tome želi li pojedinac navedeno prisjećanje u svijesti ili ne. Traumatično prisjećanje mogu izazvati brojni faktori (raspoloženja, mirisi, okusi, zvukovi, prostori itd). Traumatična priroda kodirana u određenom iskustvu djeluje kao okidač na traumatično iskustvo i dolazi do izražaja u specifičnim uvjetima te uzrokuje ponovno prisjećanje pojedinca na traumatični događaj i njegovo proživljavanje istoga. Bilo koji svakodnevni fenomeni, osobe, pojave, događanja i sl. mogu postati okidači za traumatično prisjećanje pojedinca i izazvati njegovo prisjećanje (Sivan et Winter, 2009). Važno je za istaknuti i to da traumatična prisjećanja nisu odvojena kategorija prisjećanja već ekstremni fenomen pri procesu prisjećanja na događanja koja dijeli cijela društvena zajednica i čiji se svi članovi prisjećaju (Sivan et Winter 2009).

Najistaknutije mjesto u kolektivnom prisjećanju među različitim narodima zauzimaju određene traume, ponajviše ratovi i sukobi, stoga se može govoriti o mogućnosti

postojanja „globalnog sjećanja na ratove” (Benčić, 2016 prema: Liu, 2005). Ratna događanja, sama po sebi, dramatična su i jedinstvena događanja koja rezultiraju širokim spektrom prisjećanja, od individualnih do društvenih, te je većina ratnih prisjećanja balansirana između potrebe za zaboravljanjem i potrebe za prisjećanjem (Sivan et Winter, 2009).

Fenomen koji se javlja u mnogim post – ratnim društvima je fenomen kolektivne krivnje koji se, ovisno o situaciji nakon sukoba, ili pripisuje određenoj društvenoj skupini ili ga određena društvena skupina proživljava, što pridonosi još težoj normalizaciji međudruštvenih odnosa nekada sukobljenih strana (M. Jević et al, 2013). Jedna od teorija ovog koncepta definira kolektivnu krivnju kao emocionalnu reakciju koja proizlazi iz pogrešnog tretiranja određene skupine ili kada određena skupina biva pogrešno tretirana od strane druge (M. Jević et al, prema: Wohl MJA et al, 2006). Autori (M. Jević et al, 2013) koji su istraživali ovaj fenomen došli su do zaključka kako pojedinci spremno pripisuju krivnju za sukob drugoj skupini dok istovremeno ne prihvaćaju krivnju svoje vlastite skupine. Navedeno proizlazi iz razine identifikacije pojedinca sa skupinom čiji je utjecaj potpuno ili djelomično posredovan opravdavanjem postupaka vlastite skupine. Pojedine skupine koje su se nalazile na suprotstavljenim stranama imaju tendenciju jačanja međusobnih odnosa i kolektivnog identiteta pripisivanjem kolektivne krivnje drugoj grupi pri čemu se pojedinci prisjećaju zajedničkih proživljenih trauma te jačaju solidarnost skupine.

2.3. Političke zajednice (nacije) i politički primat pri analizi diskursa

Sama nacija kao konstrukt oduvijek je na određeni način bio „zamišljen” koncept, iz razloga jer ne postoji direktna, odnosno organska veza koja nas može povezati sa članovima naše nacije, ipak, pripadnici pojedine nacije moraju uspostaviti te poveznice kroz dijeljenje priče, a „živa povijest”, odnosno sjećanja, najbolji su način za uspostavljanje spomenutih poveznica – to su narativi koji leže u osnovama identiteta (Anderson, 2006, prema Benčić, 2016). Benčić (2016) navodi najznačajnije razlike

između povijesti određene nacije i kolektivnog prisjećanja prema teoriji Maurice Halbwachs – a. Glavna razlika između povijest određene nacije te kolektivnog prisjećanja iste je u tome što kolektivno prisjećanje poprima onoliko formi koliko ima i pojedinaca koji se prisjećaju, dok je povijest jedna. Sam proces prisjećanja po svojoj prirodi je uvijek selektivan, iz tog razloga kolektivno prisjećanje ne sadrži sve detalje o prošlosti nego je organski vezano za načine na koje zajednica definira svoju sadašnjost – kolektivno prisjećanje sadrži samo onu povijest koja je važna za živote pripadnika nacije u sadašnjem trenutku.

Javne kontroverze o političkim i kulturnim dimenzijama rata i ratnih komemoracija bile su među najvažnijim temama u studijama kolektivnih prisjećanja. Velik interes se javlja i za kolektivno prisjećanje na ratove i ratne zločine jer upravo ratna događanja i traume ostavljaju najviše utisak u prisjećanju pojedinaca i kolektiva. Stoga je pri svakom teorijskom i empirijskom istraživanju kolektivnog prisjećanja važno istražiti tko stvara prisjećanje, zbog čega i u koju svrhu (Benčić, 2016).

Kolektivna prisjećanja društvene su i simboličke reprezentacije koje ovisno o akterima, koji mogu dijeliti ili ne dijeliti isto stajalište o spornom kolektivnom prisjećanju, mogu biti različito interpretirana, stoga su kolektivna prisjećanja osjetljiva na hijerarhiju u društvenoj skupini. Pri interpretaciji kolektivnog prisjećanja dominantni su oni sa vrha hijerarhije, najčešće pripadnici političkih pozicija i vrhovni čelnici političkih formacija. Razlike u prisjećanju na određeno događanje i samoj formulaciji kolektivnog prisjećanja pojavljuju se u percepciji događanja između službenih verzija vladajućih (političkih verzija) i sjećanja na događanja običnih ljudi, odnosno individua. Elite imaju tendenciju oblikovati kolektivno prisjećanje sebi u korist stoga se kolektivna prisjećanja vazda iznova stvaraju u novim političkim okruženjima, njima se manipulira, često bivaju iskrivljena i izobličena kako bi bila podobna i odgovarala trenutačnoj političkoj dominantnoj manjini (Sivan et Winter, 2009). S druge strane, društveni akteri koji su u manjini teže artikuliranju svojih interpretacija prisjećanja na određeno događanje na tzv. „bojnom polju memorije” (Benčić, 2016). Veći dio kolektivnih prisjećanja odnosi se na tzv. „opredmećena” kulturna prisjećanja (knjige, muzeji, komemoracije, spomenici itd.) no postoje i dimenzije kolektivnog prisjećanja koje se ne ostvaruju u materijalnim

obicima, a to su primjerice mitovi ili legende o nastanku političkih zajednica, odnosno nacija. Stoga su kulturna prisjećanja društveno, kulturno i politički uvjetovana. Ipak, u procesu selektivnog usvajanja prošlosti iz perspektive sadašnjosti naglašenije su političke dimenzije od kulturnih i društvenih dimenzija kolektivnog prisjećanja, što dovodi do svojevrsne borbe nad stvaranjem značenja u društvenoj areni određenoj odnosima moći – naglasak se stavlja na instrumentalističku dimenziju strateške manipulativne proizvodnje kolektivnog prisjećanja (Benčić, 2016).

Djelovanje i izjave političkih lidera ukazuju na načine na koji se određeni događaji kroz povijest koji su bili kulturna trauma za određeni kolektivitet ograničavaju te se oblikuju suvremenija djelovanja i izjave o određenoj traumi. Kolektivna prisjećanja su izrazito politički važna u smislu konstrukcije nacionalnih prisjećanja – nacionalna prisjećanja često budu nasilno uspostavljena nakon ratova i postavljaju društveni okvir kroz koji nacionalno osviješteni pojedinci mogu organizirati svoju povijest dok su masovna prisjećanja individualna prisjećanja na događanja koja su pojedinci uistinu i proživjeli – navedena dva oblika kolektivnog prisjećanja uvelike utječu jedan na drugoga, posebice nacionalna prisjećanja koja mogu više utjecati na masovna individualna prisjećanja. Masovna individualna prisjećanja su životne sudbine pojedinaca koji su proživjeli stradanja i patili, dok su s druge strane kolektivna nacionalna prisjećanja sudbine stradalih u kojima oni postaju dio statistike i događaja koji služe da ojačaju i legitimiraju nacionalnu prošlost. Uzimajući u obzir činjenicu da se kolektivna prisjećanja oblikuju kroz leće sadašnjosti, njihovi sadržaji i interpretacija ovise upravo o tekućim političkim i društvenim događanjima i dominantnoj političkoj eliti (Benčić, 2016).

2.4. Društvene manifestacije kolektivnog prisjećanja

Izraelski sociolog Eviatar Zerubavel pri analizi kolektivnog prisjećanja bazirao se na odnos kognitivne sociologije i kolektivnog prisjećanja, odnosno odnos povijesti i prisjećanja u odnosu na kalendare, rituale i komemoracije, kojima daje naziv „socijetalne dimenzije mnemoničkih zajednica”. Zerubavel (1996) navodi članove obitelji, prijatelje i poznanike kao bitne faktore u životima pojedinaca iz razloga jer ponekad navedeni pojedinci imaju bolje prisjećanje na određene aspekte života drugih pojedinaca te ih naziva „mnemoničkim drugima” – oni unatoč tome što mogu pridonijeti podsjećanju pojedinca o određenom akteru ili događanju koje je nesvjesno potisnuo, također ga mogu i blokirati te time sprječavati daljnje razvijanje prisjećanja na to događanje, što u konačnici često rezultira zaboravljanjem istoga, odnosno potiskivanjem.

Čin prisjećanja pojedinca filtriran je kroz proces interpretacije u odnosu na određenu društvenu okolinu. Zerubavel (1996) ističe kako je sam čin prisjećanja daleko više od spontanog čina – prisjećanje pojedinaca određeno je „pravilom prisjećanja” – filterom koji određuje što treba pamtiti, a što zaboraviti. S obzirom na život pojedinaca u nacijama, pojedinci pamte i više od onoga što su osobno iskusili, odnosno, pamte u skladu sa prisjećanjem nacija, organizacija, odnosno „mnemoničkih zajednica”. Cjelokupnim prisjećanjem pojedinca dominira nacionalni narativ prisjećanja koji je osnovni i najdominantniji narativ prisjećanja određene mnemoničke zajednice – on uvjetuje što se pamti, a što se zaboravlja te je temeljni stup oko kojeg se gradi identitet određene skupine (Zerubavel, 1996).

Pojedinci često trebaju uložiti dosta truda da bi prizvali određena prisjećanja od roditelja ili starijih članova obitelji – obitelj igra ključnu ulogu u „mnemoničkoj socijalizaciji” pojedinca. Sva prisjećanja koja kao odrasli prizivamo zapravo su iskustva koja smo doživjeli, ali formirana sa stajališta članova obitelji kroz sustav vrijednosti koji se njeguje unutar obitelji. Kasnije ulogu socijalizacije preuzimaju škole, fakulteti, poslovna okruženja itd (Zerubavel, 1996).

Zerubavel (1996) ističe važnost socijetalnih dimenzija mnemoničkih zajednica pri konstrukciji povijesti nacija. Jedne od njih su i komemoracije – društvene manifestacije u

kojima je narativ kolektivnog prisjećanja povezan sa selektiranim povijesnim događanjima te narativom sadašnjosti. Kroz komemoracije, spomenike i druge socijetalne dimenzije mnemoničkih zajednica održava se kolektivno prisjećanje te navedeni objekti i događanja nemaju nikakvu ulogu osim komemorativne kako bi služili budućim naraštajima i omogućili im pristup kolektivnom nacionalnom prisjećanju. Pojedinci uobičajeno pamte bitna događanja iz prošlosti kada su ona povezana uz određene datume, stoga Zerubavel (1996) kao glavnu ulogu kalendara navodi održavanje minulih značajnih događanja u kolektivnom prisjećanju. Upravo analiza komemoracije određenog događanja bit će sredstvo analize konstrukcije kolektivnog prisjećanja i u ovom radu.

3. Dubrovnik i proslava Dana dubrovačkih branitelja

Dubrovnik, uz Vukovar, smatra se najpogođenijim gradom koji je stradao tokom Domovinskog rata. Specifičnosti Dubrovnika još pridonosi i činjenica da je Dubrovnik grad iznimno bogate kulturne baštine i pod zaštitom UNESCO – a. Sami čin agresije na Dubrovnik pokazao je da tadašnji rat nije bio samo agresija na zemlju koja se bori za neovisnost nego agresija i na njeno bogato kulturno nasljeđe. Specifičnosti Dubrovnika pridonosi i tadašnja struktura stanovništva u kojoj su dominirali Hrvati te su nacionalni identitet i vjerska pripadnost katoličkoj crkvi bili lakše isticani nego u ostalim dijelovima Hrvatske za vrijeme komunizma u Jugoslaviji (Njavro, 2018).

Za početak napada smatra se rujan 1991. kada su počeli pucnjevi sa Ivanice prema Brgatu te pomorska blokada Dubrovnika. Postepeno su pala i naselja Slano, Nova Mokošica, Komolac i Šumet sa zapadne strane Dubrovnika te Cavtat, Kupari i Mlini sa istočne strane Grada čime se Dubrovnik našao u potpunosti okružen neprijateljem (Njavro, 2018).

Početak listopada počelo je prvo granatiranje starogradske jezgre te su pogođene znamenitosti kao što su crkva Sv. Ignacija, Palača Sponza i franjevački samostan. Na blagdan Svetog Nikole, 6. prosinca 1991. Grad je pogodilo najveće razaranje – napadači su unatoč upozorenjima međunarodne zajednice pokušali razoriti cjelokupnu staru gradsku jezgru s ciljem uništenja i brisanja kulturnog nasljeđa i povijesti. Oštećeni su ostali Stradun, palača Sponza, crkva Sv. Vlaha, gradske zidine, franjevački i dominikanski samostan te brojni hoteli (Njavro, 2018).

Najznačajniji datum u novijoj povijesti Dubrovnika, 6. prosinac, dan je na koji se prisjeća na uspješno odbijen napad brojno i oružano brojnijeg neprijatelja. Sami dubrovački branitelji su odabrali taj dan smatrajući da bi trebao biti zabilježen. U dubrovačkoj javnosti prevladava mišljenje da je taj dan odabran jer je na taj datum palo najviše granata na starogradsku jezgru, iako su se najveća razaranja starogradske jezgre zapravo zbilila u 11. mjesecu. Taj datum je zapravo prvi put kada je nanesen prvi značajniji poraz protivničkoj vojsci – dubrovački branitelji uspjeli su zajedničkim snagama obraniti tvrđavu Imperijal i Srđ. Svi branitelji koji su bili na različitim točkama obrane grada

zajednički su se borili da obrane Imperijal te je to zajedništvo zapravo ključ uspješne obrane te značajnosti toga datuma. Uspješna obrana se završila sa velikim materijalnim gubitcima, štetama na građevinama pod UNESCO – vom zaštitom te smrću 4 branitelja i 19 civila. ¹

Povodom proslave organiziraju se različite manifestacije svake godine, promotivni video uradci, filmovi, nogometni turniri, polaganje vijenaca te odavanje počasti poginulima, mise zadušnice, prigodni program u Muzeju Domovinskoga rata itd. Prošlogodišnja proslava² trajala je od 1. – 8. prosinca te su joj prisustvovali župan Dubrovačko – neretvanske županije Nikola Dobroslović, gradonačelnik grada Dubrovnika Mato Franković, predstavnici PU Dubrovačko – neretvanske, predstavnici Sindikata pomoraca te građani, branitelji i pripadnici različitih braniteljskih udruga.

Proslava poput ove, i slične koje u fokusu imaju događanja povezana sa Domovinskim ratom, vraćaju socijalne aktere koji su na određeni način povezani sa događanjem u prošlost te ih potiču na rekonstrukciju iste, čime se kroz prizmu individualnih prisjećanja konstruiraju kolektivna prisjećanja.

Kolektivna prisjećanja također su podoban alat za konstrukciju nacionalnih identiteta naroda te su često služila i za okrivljavanje „povijesnih protivnika” – konstruirane povijesne mržnje iz prošlih ratova i same prošlosti pronašle su svoje mjestu u sadašnjosti (primjerice u Domovinskom ratu oslovljavanje srpskih i hrvatskih vojnika 90 – ih kao “četnici” ili “ustaše”) te razvijanje kolektivne solidarnosti (Benčić, 2016).

Novouspostavljeni nacionalni identiteti uspostavljeni nakon rata bili su konstruirani na temelju selektivne interpretacije povijesti koja je primarno bila fokusirana na konflikte što je dodatno pridonijelo učvršćivanju takve povijesti u kolektivno sjećanje nacija. Takvo kolektivno sjećanje prisutno je u nacijama i danas (Žunec, 2006, prema Benčić, 2016).

---

¹ <https://net.hr/danas/hrvatska/na-danasnji-dan-1991-dogodio-se-najzesci-napad-na-dubrovnik-neprijatelj-je-na-grad-ispalio-tisuće-projektile-i-ubio-23-ljudi-ali-ga-nije-osvojio/>

² Program prošlogodišnje proslave: <http://www.dubrovnikportal.com/obavijesti/program-obilježavanja-dana-dubrovackih-branitelja-6-prosinca-2018/>

4. Empirijsko istraživanje

4.1. Modeli analize kolektivnog prisjećanja

Pri analazi kolektivnog prisjećanja najčešće se koriste semiotički i institucionalni modeli analize kolektivnog prisjećanja, ali je u upotrebi i interakcionistički pristup – model koji komplementira prva dva spomenuta modela (Vučković Juroš, 2010).

Semiotički model analize kolektivnog prisjećanja fokusira se na opredmećenost i proizvodnju sjećanja. Jedan od najpoznatijih znanstvenika koji su obilježili ovaj pristup je Pierre Nora koji govori o mjestima sjećanja. Ovim pristupom samo sjećanje se percipira kao objekt koji ima svoje postojanje neovisno o umovima pojedinaca – sjećanja „žive” kroz spomenike, muzeje i slična mjesta sjećanja te kroz različite komemorativne prakse i manifestacije (Vučković Juroš, 2010).

Institucionalni model analize kolektivnog prisjećanja stavlja fokus na dimenziju prihvaćanja prisjećanja, odnosno reinterpretacije prisjećanja. Ovaj pristup kreće od postavke da se društvene interakcije odvijaju na različitim institucionalnim razinama (obitelji, škola itd). Institucionalne razine međusobno se isprepliću i utječu na vjerovanja pojedinca o prošlosti. Za oba navedena modela početna pretpostavka je uspjeh političkih elita u nametanju svojih viđenja prošlosti kao dominantnih te kulturni koncenzus (Vučković Juroš, 2010).

Interakcionistički model analize kolektivnog prisjećanja ujedinjuje semiotički i institucionalni model. Naglasak stavlja na interakcionistički pristup u smislu uključivanja individualnih prisjećanja u analizu te uzima u obzir razine kolektivnog prisjećanja na kojim sjećanje nastaje i institucionalne okvire unutar kojih je društvena interakcija smještena. Ovaj model konceptualizira kolektivna prisjećanja kao individualne naracije prošlosti (Vučković Juroš, 2010). Model sadrži u sebi tri razine : prva razina je makrorazina razina elitnih naracija prošlosti kojima skupine na pozicijama moći nastoje utemeljiti svoje viđenje prošlosti kao dominantno. Druga razina je interakcijska razina i služi kao protuteza dominantnim elitnim prikazima prošlosti, odnosno predstavlja razinu individualnih vjerovanja i prisjećanja. Treća razina je interakcija razina zajednica unutar

koje se odvija interakcija individualnog prisjećanja sa različitim društvenim skupinama koje su različito institucionalno oblikovane na više razina. Pojedinci svoja prisjećanja stječu interakcijama unutar različitih društvenih skupina čime individualna prisjećanja postaju ključni objekt kolektivnog prisjećanja (Vučković Juroš, 2010).

4.2. Ciljevi i svrha istraživanja

Glavni cilj ovog istraživanja bio je utvrditi i proučiti sociokulturne faktore koji pridonose konstrukciji kolektivnog prisjećanja na primjeru određene manifestacije kolektivnog prisjećanja uz analizu sociokulturnog konteksta prisjećanja na ratove i fenomena kolektivne traume te analizu fenomena političkog primata pri analizi diskursa. Kroz analizu navedenih fenomena željelo se utvrditi na koji način akteri koji su interesom i/ili radom povezan sa proslavom Dana dubrovačkih branitelja u Dubrovniku konstruiraju prisjećanje na Domovinski rat te koji diskurs dominira njihovim prisjećanjem. Kroz analizu fenomena kolektivne traume i prisjećanja na ratove analizirala su se značenja koja Domovinskom ratu i današnjim posljedicama istoga pripisuju akteri koji nisu bili tadašnji kreatori bitnih događanja niti su bili nositelji političke moći, ali su na različite načine poslijeratno povezani. Željelo se utvrditi na koji način akteri percipiraju i procesuiraju sociokulturne faktore koji pridonose konstrukciji kolektivnog prisjećanja na proslavu te u kojoj mjeri značenja koja im pripisuju utječu na konstrukciju individualnog i kolektivnog prisjećanja. Kroz proučavanje fenomena političkog primata pri analizi diskursa željelo se utvrditi koji faktori uzrokuju memorijalizacijske prijepore u konstrukciji kolektivnog diskursa prisjećanja, odnosno koji su to faktori koji uzrokuju jaz između diskursa prisjećanja običnog čovjeka „odozdo“ i diskursa prisjećanja „odozgo“ koji servira službeni diskurs kolektivnog prisjećanja te jeli proslava postala stvar navike u ulozi održavanja društvenog prisjećanja na Domovinski rat.

4.3. Postupak provedbe istraživanja

Empirijsko istraživanje eksplorativnog tipa provedeno je kvalitativnom metodom polustrukturiranog intervjua. Dva glavna kriterija za izbor sudionika u ovom istraživanju bila su interesna i/ili radna povezanost sa proslavom Dana dubrovačkih branitelja i proživljen Domovinski rat. Potencijalnim sudionicima slao se poziv za sudjelovanje elektroničkom poštom na kontakte koji su dobiveni iz različitih izvora. Jedan dio uzorka (dva sudionika) činili su sudionici koji su bili osobni kontakti istraživačice, a ostatak su bile osobe koje su sami sudionici preporučili sukladno kriterijima istraživanja. Sudionici su pozvani na sudjelovanje u istraživanju elektroničkom poštom ili telefonskim pozivom te se nakon njihovog pristanka dogovorio termin i mjesto provedbe intervjua. Audio snimka intervjua snimana je uz pomoć diktafona na mjestu koje su sudionici sami odabrali, tako da se istraživanje provelo ili u domu sudionika ili na adekvatnom javnom mjestu na kojem je osigurana povjerljivost i zaštita podataka i sudionika. Prije početka intervjua sudionike se podsjetilo na cilj i svrhu istraživanja te na način njegove provedbe te je dobivena njihova suglasnost za snimanje intervjua. Sudionicima je objašnjen način zaštite njihovih osobnih podataka u sklopu istraživanja. Nakon provedbe intervjua audio snimke su transkribirane, a transkripti su tematski analizirani čime se došlo do rezultata istraživanja koji će biti izloženi u sljedećem poglavlju. Anonimnost sudionika i njihovih osobnih podataka sačuvana je na način da se ni u radu, niti u transkriptima ne koriste njihova imena te je njihov identitet poznat samo istraživačici. Istraživanje je provedeno tijekom svibnja 2019. godine u Dubrovniku, a provedeni intervjui prosječno su trajali 40 minuta, najkraći intervju trajao je dvadeset minuta, a najdulji sat vremena.

4.4. Kvalitativno istraživanje i uzorak

Kvalitativno istraživanje je multimetodsko istraživanje s angažiranim interpretativnim pristupom prema temama koje se istražuju – kvalitativno istraživanje želi doprijeti do dubinske analize konstrukcije značenja, odnosno pojednostavljeno rečeno, doprijeti do značenja koja pojedinci pripisuju različitim događanjima (Denzin i Lincoln, 1998, prema Benčić, 2015).

Uzorak istraživanja bio je prigodan i namjeran, a činilo ga je 10 ispitanika za čiji je odabir bio najvažniji kriterij da su radom i/ili interesom povezani sa proslavom Dana dubrovačkih branitelja. Tijekom uzorkovanja kontaktirano je više potencijalnih sudionika, međutim, većinom su odbijali sudjelovati u istraživanju iz osobnih razloga dok su neki kontaktirani potencijalni sudionici odbijali sudjelovati u istraživanju zbog emocionalnog tereta koji im je predstavljao Domovinski rat i tema istraživanja. Stupanj obrazovanja sudionika je raznolik – 2 sudionika imaju završeni fakultet, jedan sudionik ima doktorat znanosti, 6 ih ima završenu srednju školu dok 1 ispitanik ima završenu osnovnu školu. Heterogenost uzorka osigurala se i u zastupljenosti ispitanika po pitanju dobnih skupina – najmlađi sudionik ima 44 godine dok najstariji sudionik ima 73 godine. Ipak što se tiče spolne pripadnosti heterogenost se nije uspjela osigurati, 9 od 10 ispitanika muškog je spola.

4.5. Protokol intervjua

Za provedbu ovog kvalitativnog istraživanja korišten je protokol polustrukturiranog intervjua koji je konstruiran za potrebe ovog istraživanja. Pitanja su konstruirana na način da se njima obuhvate sve teme koje su se smatrale ključnima za određivanje ključnih faktora i aktera koji sudjeluju u konstrukciji kolektivnog prisjećanja na Domovinski rat. Protokol se sastojao od sedam glavnih pitanja sa pripadajućim potpitanjima. Svako glavno pitanje obuhvaćalo je po jednu temu. Teme su bile podijeljene na uvodna pitanja o proslavi Dana dubrovačkih branitelja, pitanja o diskursu prisjećanja kroz proslavu, pitanja o ulozi sudionika u proslave te pitanja o braniteljskim udrugama i komunikaciji političkog i lokalnog vrha sa braniteljima i braniteljskim udrugama. Kroz uvodna pitanja o samoj proslavi tražio se uvid ispitanika, odnosno njihovo osobno mišljenje o proslavi dana Dubrovačkih branitelja, odnosno njihovo mišljenje o svrsi proslave Dana dubrovačkih branitelja, o osobnom značaju proslave za ispitanike te o vrijednostima koje bi proslava trebala poticati. Navedena pitanja vodila su kod ispitanika prema izražavanju pomiješanih osjećaja o samom Domovinskom ratu te stanju u državi danas. Kroz pitanja o braniteljskim udrugama i njihovom djelovanju te pitanjima o komunikaciji lokalnog i državnog vrha sa braniteljskim udrugama analizirao se stav ispitanika o političkom

primatu nad interpretacijom diskursa o Domovinskom ratu i primatu nad konstrukcijom kolektivnog prisjećanja na Domovinski rat te manipulaciji prisjećanjem, ali i braniteljskim udrugama za političke svrhe i realizaciju političkih ciljeva.

Struktura intervjua omogućavala je prostor za potpitanja i otvaranje tema koje nisu bile unaprijed predviđene, a pokazale su se kao zanimljive prilikom provedbe intervjua. To su ponajprije bila potpitanja vezana uz konstrukciju i djelovanje aktualne vlade te rastuću depresiju i agresiju na nacionalnoj razini.

5. Rezultati istraživanja

U rezultatima istraživanja prikazat će se te analizirati odgovori sudionika o ključnim temama i fenomenima koji su predviđeni protokolom istraživanja te dodatne teme dobivene tematskom analizom transkripata. Prikazati će se odgovori dobiveni na temu utvrđivanja ključnih faktora konstrukcije kolektivnog prisjećanja na Domovinski rat. Uloga političkih mehanizama i političke manipulacije u ovoj proslavi i sličnim događanjima bit će prikazana kroz uvid u odgovore sudionika na temu posjećenosti proslave i njene tematike te kroz odgovore sudionika na temu komunikacije lokalnog i državnog političkog vrha sa braniteljima. Pojam kolektivne traume biti će istražen i objašnjen kroz uvid u odgovore sudionika o sadašnjem socioekonomskom i kulturološkom stanju u državi, o statusu samih branitelja, postratnom viđenju Domovinskog rata te nasljeđa iz Domovinskog rata.

5.1. Svrha proslave Dana dubrovačkih branitelja

Jedno od pitanja kojima se nastojao utvrditi diskursa prisjećanja na Domovinski rat je bilo pitanje o ulozi proslave Dana dubrovačkih branitelja. Kroz navedeno pitanje željelo se utvrditi smatraju li ispitanici da proslava Dana dubrovačkih branitelja ima neku drugu ulogu osim odavanja počasti braniteljima Grada Dubrovnika u Domovinskom ratu, pa su u skladu sa time postavljena i potpitanja ispitanicima o ekonomskoj i/ili turističkoj ulozi proslave. Sudionici su navodili primjere sa kojima su se oni susretali prilikom organizacije proslave i/ili sudjelovanja u istoj te na temelju svoga iskustva došli su do mišljenja o ulozi proslave.

Dobiveni odgovori većinom su se odnosili na političku ulogu proslave koju sudionici smatraju primarnom u odnosu na svrhu odavanja počasti braniteljima. Jedan sudionik pak smatra kako je svrha proslave isključivo politička promocija političara te navodi:

„Gledaj.... proslava je politički alat, to se razumije... Ja sam već i prošle godine to rek'o, bila je Nova TV, ja mislim, ne znam koja je bila, ja sam rek'o za branitelje svi će oni (političari) doć' vazda. Razumiješ.... Pet – šest dana prije dolaze vazda,

ulizuju se braniteljima, imaju naravno i oni svoga, kako bi rek'o, špijuna unutar branitelja, lizoguza, i onda..razumiješ... i onda ti oni dođu, k'o što sam već jednom rek'o na TV-u kada me reporterka pitala: vidit ćete sutra, a inače nema ih niđe, znači, sedmoga oni ko staru krpu, lijepo obrišeš i kad ti ne treba više, zavitljaš i baciš. Sami sebe centriraju, sve se oko njih vrti, a mi (branitelji) padamo u drugi plan“ (dubrovački branitelj i organizator, 44 godine)

Drugi sudionik smatra da proslava ispunjava svrhu „samu po sebi“, ali i svrhu političkoga alata te navodi:

„Po meni su dvije svrhe proslave, prva je objektivna, a to znači da treba komemorirati ono što se dogodilo 6.12., a to je napad na Dubrovnik i Dan dubrovačkih branitelja, i svakako treba podsjećati na onu golgotu koju su prošli, ne samo taj dan već i ostale dane kada je Dubrovnik bio napadnut, i sa kopna i sa zraka, i Konavle prije toga 1.10. Drugi aspekt ovoga je subjektivan, njega forsira HVIDR – a, želeći, po mome sudu, stalno podsjećati na događaje iz Domovinskog rata, ne zato da bi se komemoriralo nego da bi bili paralelna vlast“ (dubrovački branitelj, 73 godine)

Slično tvrde većina sudionika ističući važnost obilježavanja dana 6. prosinca:

„Mi smo i prije nego smo počeli organizirano obilježavati taj dan, kao branitelji, stalno smo inzistirali na tome da treba obilježiti taj dan, bilo nam je važno što je to bio 6.12, a to je bila prekretnica u ratu na dubrovačkom području. Do tad smo gubili, skrivali se, povlačili... Izgubili smo pola općine, ostao nam je samo Grad i tu smo organizirali neku obranu, ali sve to opće nije bilo izgledno. Sve do 6.12, tada smo prvi put porazili neprijatelja...više radi međunarodnih odnosa... ali eto, prvi put neprijatelj tada nije uspio uzeti ono sto je naumio..iako je imao i druge planove..ali eto, to je sada već duboko, pitanje smisla i besmisla Domovinskog rata. Taj 6.12 je bio bitan za svakog hrvatskog i dubrovačkog branitelja, bez obzira jeli taj branitelj iz '91 ili 6.12 ili je došao u vrijeme Oluje '95. Jednostavno kao Dan dubrovačkih branitelja da bi se na neki način valoriziralo ono što smo uvijek tvrdili, da je Dubrovnik u povijesti Dubrovnik u Domovinskom ratu, da je

uloga Dubrovnika podcijenjena, da nije dovoljno poznata.. ali nakon rata život je išao dalje i postojao je nekakav duh obnove i vjere u budućnost, u bolji život, tako da sama proslava k'o proslava, tek nakon 20 godina smo uspjeli organizirati proslavu dubrovačkih branitelja u Dubrovniku da dođe državni vrh, dakle, trebalo je proć 20 godina da bi se to dogodilo, tako da se sama proslava udaljila od branitelja, jer ako nemate njih, nema ni proslave, a ako još uvijek pričaju o neriješenim stambenim pitanjima, o nezaposlenosti, o mirovinama, imate ljude koji se bune. Tako da zahvaljujući tom odnosu društva prema Domovinskom ratu i prema braniteljima,eto i povijesti Grada, bilo je i očekivano da ta proslava bude.. iako bi ja rekao da im je proslava Dana branitelja isto k'o seoska zabava, 'amo se zabavit.... Otprilike bi došlo na taj nivo. Poslikat se s braniteljima, da ih se vidi, rukovat, prošetat i pojest i popit..I onda da se vidi iza 'ko je uz naše drage branitelje stao i 'ko ih je došo poduprijet. A sebe promoviraju..“ (dubrovački branitelj, 65 godine)

„Taj dan se obilježavao i prije nego je postalo službeno, mi sami koji smo branili Grad smo ga obilježavali. Mi smo sami međusobno izabrali taj dan. Ja ti mislim da je bolje bilo dok smo ga sami obilježavali, dok se nije znalo naveliko..sad svi dođu, sve nam nešto čestitavaju, a ništa od nikoga nemamo... naravno, što se i zna, neki su branitelji dobro prošli, neki su se zbrinuli sami za sebe, rekao bi' da su ti i najpametniji bili. Oni se sad i družu sa svima ovima koji dođu pokazat se i da ih se vidi. A ja ih vazda pitam, đe ste ostatak godine, đe ste kad ima onih što jedva kraj sa krajem spajaju. Da ne duljim.. moje mišljenje ti je da proslave treba biti.. puno se toga teškog izdogađalo i kad već ništa u ovoj državi ne štima, treba se bar nekako odati počast braniteljima. I ostalima koji su branili Hrvatsku, naravno, ali ovdje govorimo o Dubrovniku. Tužno je što bi to trebao biti naš dan. i formalno jest, al opet se sve svede na to ko je bio, ko se slik'o , ko se vidio...“ (dubrovački branitelj, 51 godina)

„Neke stvari se ne smiju zaboraviti jer, kako bi ti rek'o.. treba se posvetiti.. gledaj.. ja sam gled'o milion puta na TV – u ili na youtube – u, sad jel to

namješteno ili ne, manje je bitno, ali primjer ovi američki marinici i svi kad se vraćaju od neđe, amo reć Irak, manje bitno.. oni su bili u tuđoj zemlji radi lovatora, da bi porobili narod i radi resursa, i onda dolaze na aerodorom i vidiš opću euforiju, žene plaču, mediji na sve strane, cijeli aerodorom se diže i plješće.. tako moraju ljudi i ođe shvatit' da su mladi ljudi dali živote za nešto veće, za Hrvatsku i mnogi nisu tražili ništa nego samo da ih se poštiva. Pola ih je izgubilo bližnje, ili psihu, mislim, bio sam i ja u psihijatra, ali se smatram normalnim, sad kako drugi misle, nije me briga. Svakako se taj dan treba obilježavati da se oda respekt tim ljudima i svemu što su napravili. Sad uz to normalno ide i predsjednik, predsjednica, njihova desna lijeva ruka, k***c palac, ali neću se time zamarat. Svaki događaj su okrenuli u svoju korist, ali nekako im se i ne može zamjerit. Malo se promoviraju, ali dok ne štete, nema veze, jer ljudska ćud je ćudna, da ih nema, opet bi im se zamjerilo, tako da nikako na zelenu granu“ (dubrovački branitelj, 48 godina)

Uz važnost obilježavanja 6. prosinca, sudionici navode i važnost samog Dubrovnika u Domovinskom ratu:

„Dubrovnik je jedan od gradova uz Vukovar koji nije pao, ljudi ne znaju.. ja sam mlad pošao u rat, među najmlađima.. i cijela ta priča oko Dubrovnika treba se obilježavati kao i istaknuti važnost Dubrovnika, kako kažu, „you can forgive but you can't forget“, jer pravo je pitanje što bi bilo da je Dubrovnik pao, vjerovatno mi sad ne bi ni vodili ovaj razgovor. On je bio ključna točka obrane u ratu, uz Vukovar, i kad smo njega obranili, budućnost je bila vedrija. Strah me i sada raumišljati što bi bilo kad bi bilo.. da smo pali i Grad s nama“ (dubrovački branitelj, 60 godina)

„Dubrovnik je posebna priča u ratu i po mom mišljenju, vjerovatno je i prijelomnica u priznanju Hrvatske, došlo bi do toga prije ili kasnije, ali te '91 je međunarodna javnost već bila sazrela oko Vukovara, ne bi Vukovar bio dovoljan jer znate i sami '95 na Haškom sudu priča se o zaraćenim stranama, i dalje nam nije jasno da je Domovinski rat građanski rat. U javnosti se vazda govorilo o dvije zaraćene strane, smi smo mi otprilike isti... U svemu tome Dubrovnik se

pogubio, ali Bogu hvala, pod zaštitom je UNESCO – a, ekonomski vazda bio jak stoga se i brzo ekonomski oporavio“ (dubrovački branitelj, 69 godina)

Iako su neki od sudionika navodili svoje mišljenje o svrsi proslave Dana dubrovačkih branitelja, nisu htjeli ulaziti „dublje“ u tu tematiku. Upečatljivo je to da većinom dubrovački branitelji smatraju da proslava ima u jednu ruku svrhu političkog alata, a njih se stavlja u drugi plan, dok su organizatori proslave suzdržani po tom pitanju te umjesto direktnog odgovora ističu pogrešnu percepciju dana 6. prosinca u javnosti te se slažu da je to ipak manje bitno u odnosu na to što cjelokupni događanje zapravo predstavlja, a to je, prema njihovom mišljenju, sjećanje na obranu Dubrovnika 6.12.1991. :

„Imam stručna i osobna saznanja o Domovinskom ratu, stoga sad kad ste me pitali za Dan dubrovačkih branitelja, obavezno se moramo vratiti jedan dio u povijesti jer su sami branitelji među sobom izabrali i odlučili da bi taj 6. prosinac trebao biti obilježen na neki način kao Dan dubrovačkih branitelja iz više razloga. Dan se svakako mora obilježiti. Općenito se u javnosti misli da je važnost toga dana jer je tada najviše granata palo na Grad, međutim, to nije istina. Najveća razaranja su se zbila u 11. mjesecu, a ovaj dan je specifičan jer je taj dan datum kada su prvi put otkad je počela srpskocrnogorska agresija na Hrvatsku, prvi puta je tada nanešen značajniji poraz agresoru. To što se Domovinski rat u našem društvu politizira na ovaj ili onaj način, ja u to neću ulaziti. Smatram da interes za ovakve povijesne teme vlada i u hrvatskim, ali i širim interesima“ (organizatorica proslave, 49 godina)

Slično navodi još jedan organizator proslave:

„Šesti prosinac, kod nas slavljen kao Dan dubrovačkih branitelja, iznimno je važan i neizostavan dan u novijoj hrvatskoj povijesti. Taj dan je toliko značajan iz razloga jer su složni dubrovački branitelji sa svih dijelova Grada uspjeli zajednički odbiti napad na tvrđavu Imperijal i uspjelo se to istureno mjesto, ta zapovijedna točka, obraniti. Nažalost, gore je u vrijeme kad je krenuo taj napad sa Žarkovice prema Srđu, gore je ostalo 30 – ak branitelja koji vjerovatno ne bi preživjeli da nisu svi ostali branitelji koji su bili na svim drugim položajima od

Lapada, okolo naokolo, da nisu sasuli sa svime što su imali na Imperijal i taj se napad uspio odbit. Zbog tog zajedništva izabran je taj datum, a to se kroz godine razvodnilo ili nije dovoljno prepoznato u javnosti nego je ostala „istina“ da je na taj dan Grad najviše razaran, što, u principu, nije istina. Kako god bilo, Domovinski rat je najznačajniji rat u novijoj hrvatskoj povijesti i stoga ovaj dan treba biti obilježavan u cjelokupnoj hrvatskoj javnosti i ja smatram da proslava opravdava svrhu samu po sebi, a to je odavanje časti tim ljudima i kao takva trebala bi biti popraćena političkim vrhom, sad tko tu dolazi jer stvarno želi odati počast, a tko jer eto mora ili jer mu je naređeno,, nisam u poziciji da o tome diskutiram“ (organizator proslave, 64 godina)

Većina sudionika smatra da proslava nema nikakvu turističku niti ekonomsku svrhu, osim povećanja broja posjetitelja muzeju Domovinskog rata, ali i to ne smatraju previše značajnim:

„Proslavu bi uvijek trebalo komemorirati, ali ja ne povezujem proslavu i turizam. Unatoč povećanju broja posjeta muzeju Domovinskog rata, mislim da je to minorno, ne može se povezivati te je za mene to inkompatibilno“ (dubrovački branitelj, 73 godine)

„Brojimo velik broj posjetitelja u toj tvđavi na vrhu brda za vrijeme proslave, ako uzmete u obzir da morate ići ili uz serpentine kao branitelji hodit ili plaćati žičaru ili taxije, to nam daje uvid da su to većinom individualci koje tematika stvarno zanima, čime se ne mogu pohvaliti brojni muzeji kod nas, a to nam potvrđuje interes za naš rad. Ipak, generalno govoreći, ne radi se o promociji turizma ili porastu istoga, kao što sam već rekla, radi se o pojedincima“ (organizatorica proslave, 49 godina)

„Ako mene pitate, ni nema smisla da imamo neki turizam od ovoga, što će stranac tu osim slikavat i iščuđavat se.. to mi je nekako intimna naša lokalna stvar ili nacionalna, ali ne treba niti jedan Amer da mi stoji uz mene dok svijetle se pale i da gleda sa upitnicima iznad glave“ (dubrovački branitelj, 65 godina)

Iz odgovora sudionika može se zaključiti kako svi sudionici smatraju izrazito bitnim obilježavanje Dana dubrovačkih branitelja proslavom i raznim aktivnostima kako bi se odala počast svim dubrovačkim braniteljima. Smatraju da se proslava treba komemorirati i u budućnosti iako većina sudionika koji su interesno povezani sa proslavom smatraju kako proslava ima svrhu političkog alata za samopromociju određenih političkih opcija ili osoba iz političkog života. Sudionici koji su radom povezani sa proslavom smatraju da je primarna svrha proslave odavanje počasti dubrovačkim braniteljima i da su u periodu posve branitelji u fokusu. Svi sudionici smatraju da proslava nema nikakvu drugu svrhu osim prethodno spomenutih (ekonomsku, turističku ili sl).

5.2. Uloga sudionika u proslavi Dana dubrovačkih branitelja

Većina sudionika koji su sudjelovali u ovom istraživanju branitelji dragovoljci su koji su sudjelovali u obrani Dubrovnika u periodu između '91 – '95 godine. Veći dio sudionika sa proslavom je povezan na način da sudjeluju u protokolima i aktivnostima dok je manji dio sudionika član neke braniteljske udruge i povezan je sa proslavom na način da sudjeluje u organizaciji iste, organiziranjem protokola i aktivnosti ili organiziranjem prigodnih izložbi u Muzeju Domovinskog rata.

Sudionik, dubrovački branitelj, u izvršnom je odboru braniteljske udruge stoga se mora pobrinuti oko organizacije polaganja svijeća i vijenaca koji se nose na dan proslave. Sudionik ističe emocionalni naboj proslave te navodi:

„Jako smo zaposleni na taj dan, posebno sve treba proći glatko. Ja sam u izvršnom odboru Udruge (braniteljske) i sve pare koje inače dobijemo, kroz donacije udruzi idu na svijeće i vijence taj dan. Mi krenemo rano ujutro, u 5 ili 6, idemo na groblja u okolnim selima, gdje su poginuli mladići pokopani, pa na Boninovo pa na muslimansko groblje itd. Pa vatrogasci iza toga idu do Sustjepana pa na Srđ polaganje vijenaca i na misu pa se na kraju dana družimo. Dugo se ne vidimo pa se veselimo i pričamo, malo meze i pića, puno priča i sjećanja, osjećaji su pomiješani i intenzivni, ne znaš jeli bi plako od sreće ili od tuge“ (dubrovački branitelj i organizator, 44 godine)

Dio sudionika, koji su većinom članovi jedne od braniteljskih udruga, također navode emocionalnu nabijenost tog dana te opisuju na koji način sudjeluju u obilježavanju proslave:

„Krene se od ranog jutra sa pomiješanim osjećajima. Bude tu svega, od suza do smijeha, posebno kada se sjetimo svih svojih poginulih. Ide se onda po grobljima, malo manje formalan dio gdje ni nema televizija ni kamera toliko. Onda ide onaj formalni dio na Srđu, križni put, polaganje vijenaca pa Sveta misa gdje bude puno poznatih lica i sve je to formalno, popraćeno medijima. Onda na kraju dana opet ostajemo mi, samo u svom krugu sa svojim pričama. Prošle godine su nam iza došli i neki iz uprave Grada i prijatelj ih je otjerao. Sasvim u redu, mi smo ga podržali. Āe su ostale dane, a ne sad se nađu nama uguravat“ (dubrovački branitelj, 51 godina)

„Svake vam je godine procedura manje – više slična. Bude objavljen program za dan proslave unaprijed, otvaranje bude nek turnir, prikaz neke reportaže, filma ili slično. Bude popratnih aktivnosti, promocija filmova, knjiga, ali u tome ja ne sudjelujem. Sudjelujem u križnom putu na Srđu, gore kad dođemo onda ide polaganje vijenaca i poslije kad se opet vratimo svi nazad ide Sveta misa. Sad ove zadnje godine sam povirio i na koncert na Stradunu, ali to mi je više za mlađariju. Mi volimo poći kod nekog na roštilj iza, pričat i opustit se i prisjećat se tih dana, ipak je ovo naš dan, može se reć i rođendan (smijeh), ovisno 'ko može organizirat koje godine, većinom kod prijatelja u Sustjepan, pa tu bude tek pravo naše druženje, van očiju javnosti Āe se možemo 'ko ljudi i prisjetit svega i isplakat i nasmijat i sve“ (dubrovački branitelj, 60 godina)

„Član sam dragovoljaca Domovinskog rata i, iako smatram da nije potrebno da svi sudjelujemo, ja sudjelujem. Ne obilazim sve aktivnosti koje se nude, ali polaganje vijenaca i Svetu misu ne zaobilazim. Krenem sa nekoliko svojih prijatelja s kojima sam dobar sve ove godine, a uvijek se onda spojimo sa poznanicima pa na kraju nastane velika ekipa. Skupa svi hodimo gore, svako

prema svojim mogućnostima, ja križni put ne mogu, iako bi volio, star sam previše za to. Ali uvijek nas netko odbaci, nas stare i nekog kome se ne da pješke, odbace nas autom gore pa pričekamo ostale da se svi skupimo kad ide polaganje vjenaca. Onda se svi spustimo nazad u Grad na misu pa onda iza svi na svoju stranu, stari smo mi više za cjelodnevne programe“ (dubrovački branitelj, 69 godina)

Sudionica koja je jedan od organizatora izložbe u Muzeju Domovinskog rata ističe priprema za taj dan traje cijelu godinu, odnosno odmah po završetku ovogodišnje proslave kreću sa pripremama za dogodine:

„Cijelu godinu mi prikupljamo materijale za postavljanje izložbe. Svake godine ide nova postava koju dogovorimo, a da je povezana sa Domovinskim ratom. Trudimo se ukomponirati i vizualne i tekstualne materijale i da bude što zanimljivije. Trudimo se ubaciti i materijale koje nam pojedinci donesu, ali sve ukoliko se slaže sa tematikom. Cijela organizacija uključuje dosta rada na svemu tome jer sva ona građa za kojom smo tragali i koja bi nam koristila u izložbama u budućnosti mahom je bila uništavana u poslijeratnim godinama. Veći dio građe čine donacije materijala, iako nam se nerijetko dogodi da dođe neki tip, kaže bio sam u ratu, zašto nema mene na slikama, ili dođe sa svojim slikama, a tema izložbe je nešto sasvim treće. Nekada je izvedivo, nekada ne, ovisno o tematici. Ali na sve smo to već navikli.“ (organizatorica proslave, 49 godina)

Slično navodi i sudionik koji je također organizator u muzeju te navodi:

„Mi se trudimo da cjelokupna izložba bude što zanimljivija, priprema se cijelu godinu, ali treba se uzeti u obzir da se nikada ne može udovoljiti svima, a bude tu posjetitelja od osnovnih i srednjih škola do starije populacije. Često ih ja osobno vodim i pričam im, pa se ta priča otegne i kolege mi nerijetko govore da sam udavio djecu, da ih pilam satima (smijeh), ali ja kad pričam o tome, jednostavno bi mogao satima. Trebalo je puno truda uložiti da ovo danas bude na ponos dubrovačkim braniteljima. Tako da se cijelu godinu proučava tema, postavljaju se povremene različite izložbe, ali sve one budu privremene i vode k onoj konačnoj

temtici koja bude na taj dan. Slažemo građu, proučavamo, mijenjamo, ali ništa ne može zamijeniti naš ponos kada konačno bude gotovo.“ (organizator proslave, 64 godine)

5.3. Posjećenost proslave i dominantni diskurs u programu proslave

Pitanjima vezanima uz procjenu posjećenosti proslave i zadovoljstvom njezinim programom nastojalo se utvrditi u kojoj mjeri su „obični“ građani upućeni i zainteresirani za proslave poput ove te u kojoj mjeri se javni diskurs kolektivnog prisjećanja na Domovinski rat, prezentiran u javnosti prilikom različitih manifestacija, razlikuje sa diskursom individualnih prisjećanja pojedinaca. Kao jedan od razloga iz kojeg proslava Dana dubrovačkih branitelji nije previše privlačna mladima i općenito široj populaciji sudionici (dubrovački branitelji) navode taj da kadar koji organizira proslavu nije dovoljno ili stručan ili zanimljiv, te smatraju da nedostaje objektivnosti:

„Dosadašnji svi programi proslave bili su ne bi li se osvijetlilo pojedince, nikako cjelokupnu braniteljsku populaciju. Mi smo mala država i da bi se izvukli iz problema, moraš najbolje pojedince stavljati na visoka mjesta, a ne mamu, babu, rođa, ne idiote, ne konje koji su sada na vlasti. Prilikom proslave trebaš staviti najbolje pojedince na visoka mjesta, ako ih nema u Dubrovniku, ima ih u Splitu, ako ih nema u Splitu, ima u Zadru, ima u Šibeniku, ima neđe. Grad ionako ima para, bacaju te pare svuda, kupuju ljude.. dovedi prave ljude... prvo iz kulture, jer ovo je 'amo reći, ipak kulturno događanje, zar ne? Po mom mišljenju i na čelna mjesta općenito u državi i dok traje proslava treba staviti ljude koji su sposobni i koji bi učinili nešto poučno. Onda bi možda i građani bili više zainteresirani, vjerovali bi u ono što se prezentira“ (dubrovački branitelj, 60 godina)

Slično navode i sljedeći sudionici, smatrajući kako u budućnosti treba promovirati vrijednosti tolerancije i razumijevanja te da svakako treba nastojati što više osnovnoškolce i srednjoškolce uključiti u proslavu:

„Građani jako malo sudjeluju, po meni bi ih više trebalo uključiti, posebice djecu u osnovnim i srednjim školama. Moguće da nekima pričaju doma, ali nekako nisam ni u to siguran. Moja djeca nikad neće čuti ratne priče od mene, jer teško je i svaka izložba je jad jer se vraćate u te dane i bude teško... Navikli smo ne pričat. Život jednostavno ide nekim drugim tokom, ne možete vratiti ni život ni godine, ali opet kad gledamo s neke druge strane trebaju djeca i mladi biti upućeni. Zato mislim da je dosta važno da se postave karakterni i kvalitetni ljudi koji će im o tome pričati, kad već neće čuti od svog tate.“ (dubrovački branitelj, 65 godine)

„Mislim da građani ne sudjeluju koliko bi trebali, ali ne mogu ih kriviti, ljudima je puna kapa svega. Za početak treba dovesti ljude van politike i trebalo bi dovesti ljude koji su realni i objektivni. U nas u narodu je stvar da čim vidiš nekog čelnika ili političara, ne vjeruješ mu ni riječi. Po meni cijeli ovaj rat je i bio namješten, namješten da bi se država opljačkala, i BiH i Hrvatska i Srbija, i kako bi se u svemu tome igrale igrice. Trebalo bi mlade uključiti, da im normalni ljudi pričaju normalne stvari i da izvuku pouku da mogu dalje prenositi, nikakvu mržnju, jer dosta je i njih u ratu bilo izmanipulirano, kao i sa naše strane...dosta ih je bilo primorano ići u rat, jer nema opcija, ili ideš ili gineš, pogotovo u malom mjestu, protiv toga si, ali ipak ideš. Imali smo i onih koji nisu htjeli pušku, ili su prestrašljivi i znalo se da to ne mogu podnijet, ali neka ga, stavi ga tamo da guli patate ili dijeli uniforme i riješena stvar, ne moraš ga na prvu crtu slati. Bilo je puno manipulacije, tuge i svega u cijeloj priči. Djeci se treba prenijeti stručno i realno, da bi ih se privuklo. (dubrovački branitelj i organizator, 44 godine)

Uz nestručnost pojedinaca na odgovarajućim pozicijama, sudionici ističu i važnost gledanja prema budućnosti, a ne stalnog vraćanja u prošlost, ističući kako upravo to stalno vraćanje prošlosti uzrokuje depresiju na nacionalnoj razini te sve veći odlazak mladih iz RH:

„Proslava svih obuhvaća, ali ako ciljate na građanstvo, ono je nedovoljno zastupljeno, ali time i bolje jer mislim da bi se više trebali okrenuti budućnosti. Bojim se kako stvari sada stoje da će se preko proslave kao što je ova i drugih, ovaj trend, da će se preko njih uvijek podsjećati na rat i time željeti politički isticati moć. U tom smislu govorim o HVIDR – i, o udrugama proizašlim iz Domovinskog rata, tako da bi volio da se naš cjelokupni narod i svi stradalnici Domovinskog rata, članovi HVIDR – e i ostali, krenu okretati budućnosti, a ne stalno gledati u prošlost. Mislim da nas prošlost neće odvesti na pravi put, pogotovo ako govorimo o radikalizaciji prošlosti gdje se glorificira NDH na globalnom planu. Vraćanje prošlosti je pogubno na ovim prostorima, imate more primjera, od grafita u Mokošici i Lapadu, oko kojih se diže tolika prašina, pa oni sa znakom za dom spremni, ona postrojba jedna, ni sam ne znam koja točno, to je za mene porazno. Ovim stalnim vraćanjem na '91, za mene je to tragično, to smanjuje manevarski prostor slobode i stvara ambijent koji je jedan od glavnih razloga, uz ekonomsku situaciju u državi, da mladi sve više odlaze. To što smo mi prošli u ratu, to ne bi poželio nikome, treba komemorirati, ali ne poticati na mržnju, iz ovog rata treba se izvuć pouka mladima, da se ne ponovi, jer kad gledam sad skoro 30 godina nakon, ništa nam dobro rat nije donio, osim toga da smo sad u situaciji da nam neobrazovani ljudi imaju moć i uništavaju nam državu. Moram reći, kada je završio rat, nadao sam se da će oni upisati fakultet, obrazovati se, al' kamo sreće da jesu, da su se upoznali sa Ustavom i osnovnim ljudskim i međunarodnim pravima, ali ne, HVIDR – a je paralelna vlast, ponašaju se kao plemstvo, a da smo mi kmetovi, a sve su to mahom, osim nekoliko izuzetaka, neuki ljudi“ (dubrovački branitelj, 73 godine)

Nezainteresiranost građana, prema mišljenju sudionika, također je jedan od razloga iz kojeg građani ne posjećuju previše proslavu:

„Ako uzmete u obzir da smo tek nakon toliko godina uspjeli organizirati proslavu, da nam dođe u Dubrovnik državni vrh, tako se i sama proslava udaljila od svoje istinske ideje i od branitelja. Jednostavno nam je kroz svo ovo vrijeme dosadilo pričati jer vidite da se svo ovo vrijeme stvari ne pomiču. Tako da mogu skroz

razumjeti što se ljudima ne da previše posjećivati, dođe i nama (braniteljima) često da ne bi najradije išli. Ljudi su nemotivirani, vazda se kreće ista skupina koja ide svake godine, ostatak ne zanima, a proslava ne nudi ništa inovativno da bi provukla nove ljude sa različitih područja. Iako je posvećena prvotno braniteljima, istina, njih ima, ali bilo bi lijepo da je veći odaziv građanstva.“
(dubrovački branitelj, 51 godina)

Sudionici koji su organizacijski povezani sa proslavom navode organizacijske aktivnosti koje provode sa državnim i lokalnim političkim vrhom. Jedna sudionica navodi kako je zadovoljna posjećenošću, međutim, ne precizira u kojoj mjeru su zastupljeni građani te djeca i mladi, odnosno trebaju li biti više zastupljeni. Sudionica navodi:

„Taj datum privlači mnogo posjetitelja u muzeje, dolaze profesori da djecom, fakulteti, srednjoškolci... Svakako bi se svi građani trebali sjetiti toga datuma i obilježiti ga. Službeni protokoli Grada i vlade, dođu nam i VIP persone koje vodimo, nije nam nepoznato ni voditi gospodina Milanovića ili gospođu Kosor, ministra branitelja i slično, ili kroz neki protokol ili ih je interesiralo, svih njih smo ugostili, a naši domaći političari i gradsko vijeće uvijek nam se odazovu na naše pozive. Ako zbog neke dužnosti ne mogu doći, uvijek pošalju zamjenike. Mi smo svakako zadovoljni odazivom.“ (organizatorica proslave, 49 godina)

Sudionik koji je organizacijski povezan sa proslavom navodi kako je zadovoljan programom proslave, kako prijašnjih, tako i novijih, međutim, smatra kako bi proslava dosegla višu razinu i postala atraktivnija građanima te mladima i djeci, trebalo bi obogatiti je sa dodatnim različitim društvenim aktivnostima organiziranim od strane Grada ili braniteljskih udruga:

„Smatram da je proslava unazad 10 godina pa sve do danas imala kvalitetan program, pogotovo što se tiče organizacije, Svete mise, polaganja vjenaca, izložbe u Muzeju Domovinskog rata itd. Sve za taj dan je planirano već unaprijed godinu dana, što se tiče programa u Muzeju i popratnih aktivnosti. Ono što bi grad Dubrovnik mogao napraviti, uključujući braniteljske udruge i branitelje, trebao bi biti malo sveobuhvatniji, da se organiziraju i neke sportske aktivnosti,

nogometni turniri i slično, ali mislim i da bi cjelokupni program mogao biti bogatiji.“ (organizator proslave, 64 godina)

Slično navodi sljedeći sudionik, također organizator proslave. Navodi zadovoljstvo dosadašnjim programima proslave i posječnošću, međutim, smatra da u budućnosti ima mjesta za napredak:

„Ako sudjelujete u jednom aspektu organizacije, ne možete utjecati na drugo, mislim, možete dati savjete i prijedloge, ali Grad Dubrovnik ima svoj program, braniteljske udruge svoj i slično. Iako smatram kao član organizacije da proslava svake godine ispuni očekivanja, mislim da bi se svi zajedno, sinergično, mogli potruditi da proslava bude još bolja. Dodatnim aktivnostima, bilo sportskim, bilo kulturološkim, mogli bi potaknuti interes kod ostatka građana.“ (organizator proslave, 53 godine)

Iz odgovora sudionika možemo još jednom utvrditi veliki značaj koji sudionici pridaju obilježavanju Dana dubrovačkih branitelja. Sudionici koji su dubrovački branitelji smatraju kako građani te djeca i mladi ne sudjeluju dovoljno u ovoj proslavi iz razloga što program proslave ne pruža sadržaje koji bi njima bili dovoljno atraktivni. Djeca i mladi sudjeluju u proslavi jedino u sklopu organiziranih aktivnosti i posjeta Muzeju Domovinskog rata u okviru škole, ne u samostalnom angažmanu. Kao jedan od glavnih razloga nedovoljne atraktivnosti proslave građanima te mladima i djeci ističu nestručnost vodećeg kadra pri realizaciji same proslave te općenitu ravnodušnost i nezainteresiranost koja vlada među građanima Republike Hrvatske. Sudionici koji su organizacijski povezani sa proslavom zadovoljni su brojem posjetitelja te programom proslave, iako ističu da ima mjesta i na poboljšanje kako bi sama proslava postala još atraktivnija.

5.4. Diskurs prisjećanja na rat i kolektivna trauma

U odgovorima dubrovačkih branitelja prevladava osjećaj jake kolektivne solidarnosti tokom prisjećanja na ratne dane te poslijeratni osjećaj kolektivne traume zbog nedovoljne brige za branitelje poslije rata. Sudionici se u ovom slučaju solidariziraju u grupno „mi“ odnosno branitelji Dubrovnika iz Domovinskog rata, bez obzira o trenutnom ekonomskom statusu pojedinaca, kako bi suosjećali sa pojedincima koji nisu u istoj

situaciji. Većina sudionika prisjeća se dana provedenih u ratu te su zahvalni što su preživjeli, prisjećajući se brojnih stradalih te su iznimno ponosni na sebe i svoje kolege, navodeći kako je poštovanje sve ono što žele sve ove godine, ali i ističući kako se većinu vremena osjećaju zapostavljeno od strane vladajućih, osim tih nekoliko dana kada traje proslava poput ove i slične. Dio sudionika navodi i razočaranost postupanjem prema braniteljima nakon rata, ističući neosiguravanje osnovnih egzistencijalnih potreba (smještaj i posao) od strane države. Jedan sudionik ističe kako unatoč tome što su mnogi prije rata bili na rukovodećim pozicijama, nakon rata su se ponovno moralo boriti za svoje stare pozicije te navodi:

„U mjestima kao što je Karlovac, Banija, Vukovar, ljudi i dan danas imaju probleme. Dubrovnik se relativno brzo oporavio od rata jer je uvijek bio ekonomski jak. Ne govorim sad o ljudima koji su izgubili sve, imovinu ili bližnje, njima nitko ne može to nadomjestiti. I nama braniteljima je prošlo 5 godina života, vratili su nas na početak, trebalo je sve to prevladati... ja vazda govorim da je to marginalizacija i kriminalizacija Domovinskog rata, ja sam pošao u rat sa visoke rukovodeće pozicije i mijenjao sam tu poziciju za motalicu, telefon, najobičniji vojnik, dragovoljac...ja i mnogi meni slični smo pokazali u ratu da smo složni, da se može sve i dobivali smo različite pohvale za hrabrosti i slično da bi se onda vratio '96 i rekli mi da ne znaju što će sa mnom. Dio nas je poslan u mirovinu, tek toliko da nas se makne. I ponovno smo bili u poziciji da se moramo dokazivati, sve što smo postigli prije rata, izbrisano je za sekund. Umjesto toleriranja i poštovanja prema svemu što smo prošli, što bi bilo logično, da nam kažu, bravo, svaka vam čast, bili ste sposobni i pametni, mi smo opet morali dokazivati da smo pametni i sposobni. Taj odnos društva prema braniteljima i ratu nije se ni malo promijenio u ovih, evo skoro 30 godina. Nedostaje volje i želje da se taj rat stručno proučava i dođe do nekih spoznaja. Imate velik dio braniteljske populacije koji se nije snašao i ne postoji nikakva briga za njih“
(dubrovački branitelj, 65 godine)

Važnost poštovanja branitelja navodi i drugi sudionik, ističući psihičke posljedice koje je rat ostavio nad pojedincima te navodi:

„U to vrijeme nisam bio, kako bi ti rek'o, možda svjestan, to mi je bilo kao neko buntovštvo, tek sam kasnije kad sam malo sazrio shvatio ozbiljnost situacije. Prošle godine sam išao u srednje škole i gledam tu djecu, 16, 17 godina, kao što sam ja bio u to vrijeme. Sad kad gledam, ja znam da je to bilo protivno pravima, bio sam još maloljetan, ali ja sam sa 17 bio zapovjednik odjeljena, zapovijedao sam ljudima od 30, 40 godina. Ja u to doba sam mentalno imao 25, bit će i 30. No da ne skrećemo sa teme, to su bili mnogi mladi ljudi, koji su dali svoje živote i svoje zdravlje i mnogi nisu tražili ništa nego samo da ih se poštiva. Oni koji su preživjeli, pate od različitih psihičkih tegoba i dan danas. Nisam ni ja puni bolji, često se po noći skočim iz kreveta cijeli oznojan jer sanjam sve što je bilo. Nije to nimalo lako... Svi smo skupa prošli tu traumu, ali neki su tek nakon rata pokazali svoje lice. To i jest problem, što sa jedne strane imate zanemarene, a sa druge strane imate onih koji su se ugurali na neku poziciju ili u gradsko vijeće, koji su samo daj, daj, daj što više. Ali svakako tim ljudima treba pomoći, bilo psihički, bilo egzistencijalno i suludu je da mi toliko godina nakon toga opće raspravljamo o tome, sve je trebalo to biti riješeno“ (dubrovački branitelj i organizator, 44 godine)

Problem iza rata sa stambenim pitanjem navodi i sljedeći sudionik:

„Ironija života je za mene bio taj rat. Taman sam bio sazido kuću u Konavlima, granate su pale i urušile veći dio. Sve što sam godinama gradio, nestalo je za sekund. Kažem vam, ironija. Svejedno sam ostavio ženu i sina i krenuo dragovoljno u rat. Jeli mislite da mi je i'ko pomog'o poslije sazidat nazad, obnovit? Materijal da kupim ili nešto slično. Ma ni'ko! Ja sam se nekako i snaš'o, svojim rukama sa ženom, 15 godina smo gradili što je bilo srušeno. Ni'ko mi nije rek'o ni hvala“ (dubrovački branitelj, 69 godina)

Jedan sudionik ističe općenito depresivno stanje koje vlada u hrvatskom društvu te smatra kako je navedeno direktno posljedica nestručnog vođenja države i odnosa prema braniteljima, ali i ostatku populacije. Sudionik navodi:

„Ono što se u Hrvatskoj eksponira sve ove godine nakon rata, posebice od strane desnice, je ksenofobija i rasizam te nacionalizam u svom najgorem obliku. Čitao sam negdje da je prošle godine u hrvatskim ljekarnama potrošeno 800 miliona kuna na antidepresive i u našem društvu ljudi su oboljeli od neuroza, psihoza i psihopatija. Sve više depresije je u zraku i sve više suicida. I ne mislim ovdje samo na branitelje i pojedince koji su preživjeli rat i izgubili svoje bližnje. Ovo je stvar na nacionalnoj razini i među mladima... I sve ovo što se događa manjinama, posebno Srbima, pa to je van svake pameti i protivno zakonu... Ja sam prošao rat i znam što govorim... Niti jedna strana nije bezgrešna i smatram da ovakav odnos prema Srbima i dan danas samo zateže ionako zategnute odnose i ne bi me čudilo da u budućnosti dođe ponovni rat. Kao da nismo ništa naučili iz prošlosti... Rezultat svega toga i da imamo vlast ovakvu kakvu imamo je što nemamo dovoljno obrazovni kadar među političarima i nedostaje im samokritičnosti. Misle da mogu sve raditi, a ne mogu.“ (dubrovački branitelj, 73 godine)

5.5. Komunikacija državnog i lokalnog vrha sa braniteljima

Pitanjima o braniteljskim udrugama te odnosu lokalnog i državnog političkog vrha prema braniteljima nastojalo se utvrditi mišljenje sudionika o statusu branitelja u poslijeratnoj Hrvatskoj i ulozi braniteljskih udruga. Odgovorima sudionika na ova pitanja ponovno se došlo do uvida da se veći dio sudionika, dubrovačkih branitelja, osjećaju zanemareno u poslijeratnoj Hrvatskoj (o čemu je već bilo riječi u prethodnom odlomku) te smatraju kako politički vrh stalnim forsiranjem i prisjećanjem na Domovinski rat zapravo ojačava svoju poziciju te kako na ključne pozicije postavljaju nestručne kadrove za određene pozicije već politički podobne:

„Ja sam u izvršnom odboru udruge i taj muzej Domovinskog rata je HDZ htio prodati. Ako pogledaš cijelu priču, skužit ćeš da je i gradonačelnik u tome sudjelovao, htjeli su izmjestiti muzej Domovinskog rata, središnju tvrđavu, mi je zovemo istočna, oni imaju prostorije dok vamo u zapadnoj nema ništa u njoj, sad, bila je problematika premještanja tornja, što košta, ako sam ja dobro shvatio, 80

miliona kuna, međutim, ima stvari zbog kojih se ne može 100% micati i sad oni kažu amo vidit što kažu braniteljske udruge, i tu nastupa županijska HVIDR – a koja nas je potukla u početku, oni su htjelo maknuti jedan bastion, ali caka je ta, da sad da dođeš do muzeja Domovinskog rata, moraš proći kroz njihov muzej inaš bi muzej postao mamac. Ali mi smo išlo lobirati po županiji, pa potukli njih. I tako u krug. Ovo sam samo spomenuo iz razloga jer koja god stranka dođe na vrh, rade isto, idu se okoristit nama za sebi u džep. Grad ima para, ali kupuju se krivi ljudi, mnogi su branitelji izvukli sve za svoje, a ja se pitam, za što smo se borili? Ako si se borio za normalno društvo, treba izvuć najbolje iz ovog društva, što ne valja bataliti i tako, ali u nas su ljudi nojevi, guraju glavu u pijesak i jedu što im se servira. Pravdu možeš tražit jedino ako te nisu kupili, ali većinu nažalost jesu. I onda će mi neki lažni branitelj doći u medijima plasirati priče ili učiti djecu o tome što je bilo i poticati da mrze Srbe i slično, a dobro se zna da niti jedna strana nije bila čista u ratu, ali to nećete od nikoga čuti“ (dubrovački branitelj i organizator, 44 godine)

Dio sudionika smatra kako su braniteljske udruge dovoljno uključene u javna događanja te komunikaciju državnog i lokalnog vrha sa braniteljima smatraju zadovoljavajućim te navode:

„Braniteljske udruge su maksimalno uključene u sva događanja na području Republike Hrvatske, tu su da utječu na poluge vlasti. Smatram da i lokalni i državni politički vrh odlično komuniciraju sa braniteljskim udrugama iz razloga jer braniteljske udruge žele utjecati na vlast, a vlast se promovira i realizira kroz braniteljske udruge te sa područja vlasti mogu manipulirati masama.“ (dubrovački branitelj, 73 godine)

„Komunikacija između vladajućih i braniteljskih udruga je na nivou, rekao bih čak da su u nekom simbioznom odnosu, jer rad udruga, odnosno financiranje, povezano je sa vladajućima. Ovi trenutno vladajući, jednako kao i svaki prije njih, pokušavaju progurati svoje ciljeve preko branitelja, jer znamo svi koja populacija je vazda najugroženija i koga se sluša. Dovoljno je da branitelji dignu glas i sve se obustavlja, a to dobro znaju vladajući. Tako da oni vazda nađu

zajednički jezik. S druge strane, moje mišljenje je da upravo zbog te prevelike upletenosti politike u braniteljske udruge, sve manje je branitelja u njima“ (dubrovački branitelj, 51 godina)

Iz ovog citata je vidljiva predodžba sudionika o trendu opadanja broja branitelja u braniteljskim udrugama te zainteresiranosti za proslavu Dana dubrovačkih branitelja zbog sve veće politizacije braniteljskih udruga. Usku povezanost braniteljskih udruga i političkog vrha ističe i sljedeći sudionik:

„Sve udruge i sve skupa se svede na par pojedinaca gdje gledaju izvući neku korist za sebe i privući ljude da bi oni za njih sutra glasali. Dosta njih se primjerice pred kandidaturu pojavi na Srđu, da ih sad ne imenujem, dođe gore i priča o HDZ – u. Dakle, čovječe, ti si nas zvao i dođeš nam na proslavu branitelja i pričaš nam o kriminalnoj organizaciji koja je protjerala više ljudi iz Hrvatske nego što su ih četnici pobili i uništili su nam skroz ekonomiju, Slavoniju totalno devastiraju i onda dođu gore i predstavljaju se kao domoljubna stranka. I ja se pitam kakav domoljub, jeli oni opće znaju što domoljub znači... Tako da mislim da su udruge uključene u događanja, da je komunikacija dobra, ali da se sluša onih par koje su najbliže političkom vrhu, nekoj povoljnoj opciji i oni vuku konce. Sve manje je branitelja svake godine i u udrugama i na Srđu jer su braniteljske udruge postale privjesak političkih eksperimenata“. (dubrovački branitelj, 69 godina)

Sve veću politizaciju braniteljskih udruga te posljedice istoga ističe još jedan sudionik koji smatra da komunikacija između lokalnog i državnog vrha sa braniteljima i nije toliko uspješna te da je zapela na razini rješavanja osnovnih prava branitelja:

„Ma ja sam bio u svakoj (udruzi) i dalje sam pripadnik i pođem kad me nazovu. Ali to vam je... Nije to loša stvar, međutim, odaziv je vrlo slab. Slab odaziv ljudi u udrugama, iako i udruge sve nisu logične, primjerice, najveća brigada na ovom području, 163. brigada, nema udругu, a imali smo Udrugu dragovoljaca, Udrugu branitelja Konavala, Udrugu branitelja Sustjepana, Oružane mornarice itd. Rješavanje cjelokupnog statusa branitelja zapelo je u komunikaciji sa državom,

jednostavno se pokušavalo prebaciti politiku na ovaj teren i udruge bi se vrlo brzo ispolitizirale, samim time interes branitelja koji misle drugačije bi pao i na kraju bi ostala jezgra i ispostavilo bi se da je jezgra dovoljna sama sebi – ima neki položaj u politici, primit će ih gradonačelnik, župan ili netko sličan. Udruge rade od financiranja od strane politike, koliko daš, toliko dobiješ i više to nema veze sa Domovinskim ratom. Sve braniteljske udruge bitne su pred izbore i tako će vazda biti. I same proslave su politički alat, to je jasno... Nema vas što povezati koliko politika nakon rata“ (dubrovački branitelj, 60 godina)

Organizatori proslave u odgovorima na navedena pitanja, kao i do sada u odgovorima na većinu pitanja su suzdržaniji te navode:

„Komunikacija državnog i lokalnog vrha sa braniteljima je zadovoljavajuća, iako uvijek postoji prostor za poboljšanje, na tom se treba raditi, općenito komunikacija u Republici Hrvatskoj je slabija točka, posebice između visoke i lokalne politike trebalo bi biti transparentnije“ (organizatorica proslave, 49 godina)

„S obzirom da nisam član niti jedne braniteljske udruge, ne mogu komentirati navedeno pitanje. Ovako sa stane što mi se čini, čini mi se da dobro funkcioniraju i da uvijek nađu zajednički jezik, pogotovo kad je riječ o proslavama poput ovih, odnosno, do sada nismo imali nikakve probleme sa njima prilikom organizacije. Ali više o toga ne mogu reći“ (organizator proslave, 53 godina)

„Ipak je dosta toga, kao i u ostalim aspektima, utjecano od strane politike stoga je bitno u takvim uvjetima gdje je dosta toga dirigirano odozgo zadržati dignitet proslave. Iako se nekada događaju aspuđne situacije, primjerice, vodili smo japanskog veleposlanika i on je gledao isječke iz rata i pitao nas kako dobar film, tko ga je režirao. I objasniš mu sve, što ćeš. Tako da ipak kada se radi o realizaciji događanja poput ovih, treba uzeti u obzir i želje branitelja, predstavnika udruge, neovisno o tome koliko je na prijedloge utjecala neka stranka. Na te stvari se ne može utjecati“ (organizator proslave, 64 godine)

6. Rasprava

6.1. Svrha proslave Dana dubrovačkih branitelja

Što se tiče svrhe proslave Dana dubrovačkih branitelja odgovori većine sudionika koji su bili branitelji za vrijeme Domovinskog rata te su interesno povezani sa proslavom Dana dubrovačkih branitelja upućuju na to da proslava ima dominantnu političku svrhu. Iako sudionici ističu kako je od velike važnosti da se proslava održava svake godine kako bi se iskazalo poštovanje prema dubrovačkim braniteljima i svim stradalima u obrani Dubrovnika, veći dio sudionika smatra kako je politička svrha proslave veoma izražena iz razloga jer smatraju da je fokus na političkim licima te da pojedinci iz javnog i političkog života iskorištavaju proslave poput ove kako bi promovirali sebe i političku opciju koju predstavljaju te se prikazali podobnima i prikazali kako brinu za jednu od ugroženijih socijalnih skupina u Hrvatskoj, a to su branitelji. Većina sudionika, dubrovačkih branitelja, koji su interesno povezani sa proslavom izražavaju svoje nezadovoljstvo što osobe iz javnog političkog života im na neki način „kradu“ njihov dan time što okreću fokus proslave na njih same, odnosno političku opciju koju predstavljaju na način da se slikavaju prilikom protokola proslave, primjerice polaganju vijenaca, sa samim braniteljima i slično. Svi sudionici pak ističu važnost održavanja proslave Dana dubrovačkih branitelja kako bi se odala počast svim dubrovačkim braniteljima i smatraju kako se proslava treba održavati.

Većina sudionika koji su sudjelovali u ovom istraživanju branitelji dragovoljci su koji su sudjelovali u obrani Dubrovnika u periodu između '91 – '95 godine stoga većina sudionika sudjeluje u protokolima i aktivnostima te bi voljeli da su u fokusu proslave oni sami i da u proslavi sudjeluju također branitelji, građani, ali ne i političari koji nisu na nikakav način povezani sa proslavom.

Dobiveni odgovori mogu se klasificirati u tri kategorije – jedan dio sudionika smatra kako proslava ima jako izraženu svrhu političke promocije, na temelju čega možemo zaključiti kako su dominantni akteri koji sudjeluju u konstrukciji kolektivnog prisjećanja na Domovinski rat političke opcije i pojedinci koji se nalaze na poziciji moći u periodu kreiranja programa i same realizacije proslave poput ove te provlače svoj diskurs

prisjećanja kroz proslavu. Druga kategorija su sudionici koji smatraju da proslava ima isključivo političku svrhu dok su treća kategorija sudionici koji smatraju kako proslava ima svrhu odavanja počasti dubrovačkim braniteljima. U treću kategoriju spadaju sudionici koju su organizacijski povezani sa proslavom koji smatraju da proslava ima svrhu odavanja počasti dubrovačkim braniteljima, dok političku svrhu proslave nisu htjeli komentirati.

Svi sudionici smatraju kako proslava nema ekonomsku niti turističku svrhu, iako organizatori proslave ističu povećan broj posjetitelja u Muzeju Domovinskog rata, ali još uvijek nedovoljan broj da bi se moglo govoriti o značajnijim turističkim pomacima.

Iz odgovora sudionika vidljivo je da mladi i građani nisu previše zainteresirani za proslave poput ove i kako bi ih svakako trebalo što više uključiti. Kao jedan od razloga iz kojeg proslava Dana dubrovačkih branitelja nije previše privlačna mladima i općenito široj populaciji ističe se nedovoljno stručan i zanimljiv kadar koji organizira proslavu te manjak objektivnosti u proslavi. Iz spomenutog manjka objektivnosti u proslavi kojeg ističu sudionici možemo zaključiti kako navedeno umanjuje originalnost same proslave te dovodi do nesuglasnosti između originalne ideje proslave, a to je objektivno sjećanje na Domovinski rat i branitelje, i političke interpretacije Domovinskog rata, a to je isticanje kolektivne krivnje suparničke strane te nepogrešivost i čistoću hrvatske strane u ratu. Dio sudionika navodi i mržnju i netoleranciju kao vrijednosti koje se promoviraju proslavom što smatraju pogubnim za budućnost cjelokupne nacije i potencijalnim oruđem za još veće zaoštavanje odnosa između Hrvatske i Srbije te potencijalni novi rat.

Kroz razgovor sa sudionicima ističe se realna potreba za održavanjem proslava poput ove, ali da je proslava Dana dubrovačkih branitelja, u svom aktualnom obliku, stvar navike u ulozi sredstva za održavanje društvenog sjećanja, dok s druge strane ima dosta prostora za unapređenje kako bi postala atraktivnija i kako bi privukla veći spektar ljudi koji bi posjećivali proslave poput ove jer to žele i jer ih zanima, a sama proslava bi trebala biti sredstvo kojim se odaje počast braniteljima, ali i sredstvo kojim se promiču vrijednosti tolerancije, poštovanja, empatije i sredstvo kojim se valorizira prošlost, ali se istovremeno okreće prema budućnosti.

6.2. Kulturna trauma poslije rata i društvene vrijednosti

Pri prisjećanju na Domovinski rat kod sudionika koju su kao branitelji proživjeli isti dominira njihovo individualno prisjećanje na svakodnevne radnje koje su odrađivali tokom rata, na tok događanja napada na Dubrovnik, tok obrane, njihove kolege, zapovjednike, obitelji te stradale. Osjeća se jaka kolektivna solidarnost tokom prisjećanja na ratne dane – sudionici se u solidariziraju u grupno „mi“, odnosno branitelji Dubrovnika iz Domovinskog rata, bez obzira o trenutnom društvenom, ekonomskom ili socijalnom statusu pojedinog branitelja, na temelju kulturne traume koju su proživjeli. Većina sudionika prisjeća se dana provedenih u ratu te su zahvalni što su proživjeli te su iznimno ponosni na sebe i svoje kolege, navodeći kako je poštovanje sve ono što žele sve ove godine.

Iz odgovora sudionika vidljivo je kako se većinu poslijeratnog vremena osjećaju zapostavljeno od strane vladajućih. Neki sudionici navode kako su pošli u rat sa visokih rukovodećih pozicija iako nisu trebali te su nakon rata očekivali bar da ih se vrati na iste pozicije te da se osigura stambeno pitanje pojedincima čije su kuće/stanovi stradali u ratu, ali su se našli u poziciji da se trebaju ponovno dokazivati za nešto što su se već dokazali. S druge strane, sudionici ističu velik broj lažnih branitelja koji su se pojavili iza rata i velik broj branitelja koji su neposredno nakon rata prešli u politiku, što je dovelo do velike nepravde neposredno nakon rata prema pravim braniteljima – brojni lažni branitelji su izvukli različite pogodnosti kao što su stan ili vojnu mirovinu, a da nisu opće sudjelovali u ratu dok s druge strane, dio stvarnih ratnih branitelja je ostao bez posla ili krova nad glavom.

Iz navedenog odnosa prema braniteljima, nestručnog vođenja države kojeg ističe dio sudionika te vrijednostima koje se promoviraju preko ovakvih proslava i općenito u društvu proizlazi depresivno stanje koje vlada u hrvatskom društvu te jedan sudionik smatra kako je to jedan od glavnih razloga zašto velik broj mladih odlazi iz države – ne žele živjeti u istraumatiziranom društvu, depresivnom društvu koje konstantno živi u prošlosti i ne ostavlja mjesta za napredak. Kao negativan trend se spominje i odnos prema manjinama u Hrvatskoj, posebice Srbima te sve veći utjecaj desnice i vjerskih ustanova.

6.3. Socijalni kontekst prisjećanja i primat pri analizi diskursa prisjećanja

Iz odgovora sudionika na pitanja o statusu braniteljskih udruga te komunikaciji lokalnog i državnog vrha sa braniteljskim udrugama vidljivo je kako smatraju da su braniteljske udruge i politički vrh usko povezani što ponovno potvrđuje primat političkih stranaka pri analizi diskursa prisjećanja na Domovinski rat.

Jedan od sudionika ističe kako se proslave u što većoj mjeri forsiraju od strane HVIDR – e kako bi se stalno podsjećalo na branitelje i njihovu zaslugu u stvaranju samostalne Hrvatske države, a zapravo kako bi isticali svoju moć i bili paralelna vlast. Kao sredstvo održavanja političke moći navodi se i radikalizacija prošlosti, odnosno glorifikacija NDH na globalnom planu. Političke opcije nastoje održati dobar odnos sa braniteljskim udrugama te ih financiraju što rezultira time da je sve manji interes branitelja za pridruživanje udrugama iz razloga jer su se braniteljske udruge u potpunosti politizirale. Braniteljske udruge su uključene u događanja i pita ih se za mišljenje o aktualnim temama, međutim, prema mišljenju sudionika, uzima se u obzir mišljenje samo onih par koji su najbliže vladajućoj političkoj opciji. Obično su i masovni mediji kontrolirani od strane određene političke opcije pa se i putem njih servira određeni diskurs prisjećanja.

Kroz razgovor sa sudionicima koji su dubrovački branitelji vidljivo je postojanje njihovog individualnog diskursa prisjećanja, diskursa „odozdo“, ali u navedenom okruženju takvi diskursi ne mogu doći do izražaja. Jedan od razloga podložnosti masa manipulaciji od strane političkih i vjerskih organizacija je i nedovoljna obrazovanost ili informiranost, još jedna činjenica koja ide u prilog općoj melankoniji i depresiji koja vlada na nacionalnoj razini – građani nisu zainteresirani za navedene teme te prihvaćaju diskurs koji im se servira iz razloga jer ih navedeno ne zanima.

7. Zaključak

Kroz ovaj rad istraženi su i analizirani ključni akteri u konstrukciji kolektivnog prisjećanja na Domovinski rat na primjeru proslave Dana dubrovačkih branitelja u Dubrovniku.

Eksplorativno istraživanje provedeno je kvalitativnom metodom polustrukturiranih intervjua sa 10 sudionika koji su radom i/ili interesno povezani sa proslavom Dana dubrovačkih branitelja. Željelo se utvrditi koji su ključni akteri koji utječu na kolektivno prisjećanje na Domovinski rat kroz samu svrhu proslave te stupanj vjerodostojnosti proslave, odnosno, jeli proslava postala stvar navike u ulozi sredstva za održavanje društvenog sjećanja. Nastojalo se utvrditi diskurs prisjećanja kroz analizu političkog primata nad diskursom prisjećanja te utvrditi postojanje kulturne traume na višoj razini kroz prisjećanje na rat kod sudionika koji su ga preživjeli.

Kada je riječ o svrsi proslave, izražena je politička svrha proslave iz razloga što brojne osobe iz javnog i političkog života iskorištavaju proslave poput ove kako bi promovirali sebe i političku opciju koju predstavljaju. Također, politički primat nad analizom diskursa je prisutan – kroz odgovore sudionika može se zaključiti kako su dominantni akteri koji utječu na konstrukciju kolektivnog prisjećanja na Domovinski rat političke opcije i pojedinci koji su na položaju moći u periodu kreiranja programa proslava poput ove te u trenutku provedbe iste. Iz pozicije moći dominantne političke opcije imaju monopol nad stvaranjem značenja i serviranjem određenog diskursa prilikom reprezentacije prošlosti. Također, političke elite preko braniteljskih udruga utječu na diskurs prisjećanja čime se braniteljske udruge sve više politiziraju. Sudionici su istaknuli da mladi i građani nisu previše zainteresirani za proslave poput ove i kako bi ih svakako trebalo što više uključiti. Kao jedan od razloga iz kojeg nisu uključeni navode nedovoljno stručan i zanimljiv kadar koji organizira proslavu te manjak objektivnosti u proslavi iz čega se može zaključiti kako je sve više smanjen stupanj vjerodostojnosti proslave te da je proslava postala stvar navike u ulozi sredstva za održavanje društvenog sjećanja. Također, vrijednosti koje se promoviraju proslavom nisu one koje vi se trebale promovirati (kao što su tolerancija i empatija) već se promoviraju mržnja i netolerancija

što je u konačnici pogubno za budućnost cjelokupne nacije i dovodi do depresivnog stanje u hrvatskom društvu koje je konstantno okrenuto prema prošlosti i ne ostavlja mjesta za napredak.

Također, možemo zaključiti i kako je glavni uzrok memorijalizacijskog prijepora dominantni diskurs „odozgo“ koji servira pogodni diskurs prisjećanja kroz masovne medije i propagandu ovisno o trenutnoj političkoj opciji, čime individualni diskursi „odozdo“ ne mogu doći do izražaja te da je proslava postala stvar navike u ulozi sredstva za održavanje društvenog sjećanja.

8. Popis korištene literature

- Alexander, J. (2003) *Cultural Trauma and Collective Identity*, Oxford
- Beim, A. (2007) *The Cognitive Aspects of Collective Memory*, Symbolic Interaction, Volume 30, 2007, pp 7 – 23, New York University
- Benčić, A. (2016) *Socijalna konstrukcija kolektivnih sjećanja na Domovinski rat*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb
- Connerton, P. (1989) *How Societies Remember*, Cambridge University Press
- Documenta (2014) Projekt: *Osobna sjećanja na ratove i druge oblike političkog nasilja od 1941. godine do danas*
- Jeić, M. et Al. (2013) *Predictors of Collective Guilt after the Violent Conflict*, Coll. Antropol. 37, 2013, pp 1 – 10
- Njavro, I. (2018) *Obrana Dubrovnika 1991. – 1992. (I. dio)* : <https://braniteljski.hr/obrana-dubrovnika-1991-1992-i-dio/>, pristupljeno: 23. 3. 2019.
- Nora, P. (1996) *Realms of Memory: Rethinking the French Past*, New York: Columbia University Press
- Olick, J. (1999) *Collective Memory: The Two Cultures*, Columbia University
- Sivan, J. et Winter, E. (2009) *War and Remembrance*, Cambridge University Press
- Vučković Juroš, T. (2010) *Kako nastaju kolektivna sjećanja: promišljanja o interakcionalističkom modelu kolektivnih sjećanja*, Revija za sociologiju 40, 2010, str. 79 – 101
- Zerubavel, E. (1996) *Social Memories: Steps to a Sociology of Past*, *Qualitative Sociology*, Vol. 19, No. 3

The Social Construction of Collective Remembering on Croatian War of Independence: An Analysis of the Commemoration of Dubrovnik Defender's Day

Summary:

This research analyzes key elements of social construction of collective memory on the Homeland War (Croatian War of Independence) in Dubrovnik. The aim of the research was to determine the ways in which the social actors who are related to official annual commemoration construct the remembering of the war and to identify dissonant elements in personal and official collective memories.

The first part of the paper explores different social theories of collective remembering. Collective memories are seen as dynamic and variable constructs of the representation of the past events that need to be considered in the present as an answer to social and political factors. Collective remembering is collective as far as it is institutionalized and the representation of the past events are often determined by ruling elites and their interests, which sets focus on considering their representation and potential manipulation of the events.

The second part of the paper discusses results of qualitative research. 10 semi – structured interviews were conducted with participants of annual Defender's Day commemoration in Dubrovnik. Key elements of collective remembering and potential disagreements about political representation of the event are addressed as well as possibility that commemoration has become the tool for preservation of the collective memory.

Keywords: Collective remembering, Individual remembering, Homeland War, Croatian War of Independence, Commemoration of Dubrovnik Defenders' Day